

Ιωάννης ΧΑΤΖΑΚΗΣ

Η προώληση αγροτικών προϊόντων στο δίκαιο της βενετικής Κρήτης*

Οι δομές της οικονομίας στην Κρήτη κατά τη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας έχουν απασχολήσει επανειλημμένα την έρευνα. Παρ' όλο που οι σχετικές πληροφορίες κατά τη βυζαντινή περίοδο είναι από πενιχρές μέχρι ανύπαρκτες, ήδη από τις αρχές της βενετικής παρουσίας το τοπίο, ως προς τα τεκμήρια τουλάχιστον, αρχίζει να γίνεται ευκρινέστερο. Κύριο στόχο της επικυριάρχου αποτελούσε η εκμετάλλευση με κάθε δυνατό τρόπο των οιασδήποτε μορφής πόρων, έτσι ώστε το νησί να λειτουργήσει όχι μόνο ως βάση της Γαληνοτάτης στην Ανατολική Μεσόγειο, αλλά και ως σημαντική πηγή αγροτικών προϊόντων για την τροφοδοσία του εμπορικού της δικτύου, επιτρέποντας τη διάδοση των κρητικών προϊόντων και στις πιο μακρινές γωνιές της Ευρώπης¹. Φυσικά η μακρά περίοδο της

* Μία πρώιμη μορφή της παρούσας μελέτης αποτέλεσε σχετική ανακοίνωση στην Ημερίδα *Μνήμη Δημητρίου Γκόφα* (Θάλασσα, Εμπόριο, Συναλλαγές), την οποία διοργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Ιστορίας Δικαίου στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Αθήνα, Μάιος 2008).

1. Βλ. σχετ. Χ. Γάσπαρης, «Οι θαλάσσιες μεταφορές μεταξύ των λιμανιών της Κρήτης (1326-1360)», *Πεπραγμένα του ΣΤ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Β', Χανιά

βενετικής κυριαρχίας επιβάλλει εκ των πραγμάτων διαφορετικές προσεγγίσεις στην ποιότητα και στην ένταση αυτής της εκμετάλλευσης.

Η πορεία αυτή της οικονομίας αντικατοπτρίζεται με τον καλύτερο τρόπο στις πράξεις των νοταριακών πρωτοκόλλων. Με δεδομένο τον κυρίαρχο ρόλο του νοταριακού συστήματος στα δικαιοπρακτικά ήδη της εποχής, οι συναλλασσόμενοι καταφεύγουν ιδιαίτερα συχνά στις υπηρεσίες ενός νοταρίου, περιβάλλοντας και τις πιο καθημερινές τους πράξεις με την απαραίτητη εγκυρότητα. Ταυτόχρονα βέβαια οι νοταριακές πράξεις αποτελούν την αποτύπωση του ισχύοντος δικαίου και εκτιμώμενες συγκριτικά μπορούν να περιγράψουν με αρκετή ευκρίνεια τον κάθε δεσμό.

Με τη λογική αυτή και η έρευνα για τις προπωλήσεις επικεντρώθηκε στα δημοσιευμένα νοταριακά κατάστιχα όπου και εντοπίζεται ένας πραγματικά μεγάλος αριθμός παρόμοιων πράξεων, επιτρέποντας τη μελέτη της συγκεκριμένης δικαιοπραξίας και της εξελικτικής της πορείας μέσα στον χρόνο.

Εξ αρχής εξάλλου θα πρέπει να τονιστεί ότι η μορφή αυτή πώλησης κινητών δεν είναι άγνωστη στο ρωμαϊκό και το βυζαντινό δίκαιο, όπου αντικείμενο αγοραπωλησίας μπορεί να αποτελέσει και πράγμα, το οποίο δεν υφίσταται τη στιγμή της πώλησης αλλά η δημιουργία του αναμένεται στο μέλλον (*emptio rei speratae*)².

1. ΠΡΟΠΩΛΗΣΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ

Η συστηματική αποδελτίωση των δημοσιευμένων νοταριακών πρωτοκόλλων έδωσε την εικόνα μιας δικαιοπραξίας ιδιαίτερα διαδεδομένης. Βέβαια εντοπίζονται και νοτάριοι, τα κατάστιχα των οποίων δεν περιέχουν τέτοιες πράξεις. Ο Ιωάννης Ολόκαλος για παράδειγμα, νοτάριος Ιεραπέτρας το πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα (1496-1543)³, αν και συγκαταλέγει αρκετούς αγρότες ανάμεσα στα μέλη της πελατείας του⁴, δεν

1991, σσ. 67-74. Για την εμπορική κίνηση στο λιμάνι του Χάνδακα βλ. σχετ. Αγγελική Πανοπούλου, «Όψεις της ναυτιλιακής κίνησης του Χάνδακα το 17^ο αιώνα», *Κρητική Εστία* 2 (1988), σσ. 152-210· Φ. Μπαρούτσος, «Per il viaggio de ponente. Το κρητικό κρασί πέρα από το Γιβραλτάρ (16ος αι.)», *Επικοινωνίες και μεταφορές στην προβιομηχανική περίοδο*, Αθήνα 2001, σσ. 105-123. Πρβλ. επίσης Angeliki Laiou, «Quelques observations sur l' économie et la société de Crète vénitienne (ca.1270 – 1305)», *Bizancio e l' Italia. Raccolta di studi in memoria di A. Pertusi*, Milano 1982, σσ. 177-178.

2. Βλ. σχετ. Γ. Πετρόπουλος, *Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου*, τ. Ι, Αθήνα 1963, σ. 922· M. Kaser, *Roman Private Law*, Durban 1965, σ. 176· F. Del Giudice – S. Beltrani, *Dizionario Giuridico Romano*, Roma 1993, λήμμα : “emptio” – “emptio rei speratae”.

3. Γ. Μαυρομάτης (εκδ.), *Ιωάννης Ολόκαλος, Νοτάριος Ιεραπέτρας. Κατάστιχο 1496-1543*, Βενετία 1994 (στο εξής *Ιωάννης Ολόκαλος*).

4. Για την πελατεία του νοταρίου βλ. σχετ. *Ιωάννης Ολόκαλος*, σσ. 20-27. Βέβαια

συντάσσει καμία σχετική πράξη. Ανάλογη επισήμανση μπορεί να γίνει και για το πρωτόκολλο του κατά μισό περίπου αιώνα μεταγενέστερου ρεθεμνιώτη νοταρίου Zorzi Troilo (1585-1600)⁵. Σε ένα σύνολο 101 πράξεων περιλαμβάνεται μόλις μία προπώληση⁶. Με την ίδια σπανιότητα εμφανίζονται οι προπωλήσεις και στα υπόλοιπα κατάστιχα από την περιοχή του Ρεδύμνου. Καμία πράξη για το πρωτόκολλο του Μαρίνο Αρκολέου⁷, του Τζώρτζη Πάντιμου⁸ και του Ανδρέα Καλλέργη⁹, μόλις δύο σε αυτό του Ιωάννη Βλαστού¹⁰. Είναι πραγματικά δύσκολο να αποδώσει κανείς με σιγουριά τα περιστατικά αυτά σ' ένα τυχαίο παράγοντα, ο οποίος και συνιστά την εξαίρεση στον κανόνα, ή να υποστηρίξει ότι ανάλογες ελλείψεις στοιχειοθετούν την περιορισμένη διάδοση της πρακτικής αυτής σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο.

Πολύ περισσότερο μάλιστα όταν στον αντίποδα αυτών των παραδειγμάτων, βρίσκονται τα κατάστιχα των άλλων νοταρίων, τα οποία κυριολεκτικά βρίθουν από αντίστοιχες πράξεις. Στο πολύ πρώιμο για παράδειγμα πρωτόκολλο του νοταρίου Χάνδακα Pietro Scardon¹¹ – το οποίο ας σημειωθεί εν παρόδω ότι καλύπτει το διάστημα ενός μόνο έτους (Ιανουάριος – Οκτώβριος 1271) – οι προπωλήσεις αποτελούν το 30% περίπου των πράξεων του¹², ενώ ποσοστά που υπερβαίνουν το 20% επισημαίνονται και στα πρωτόκολλα του Μιχαήλ Μαρά, ενός υπερδραστήριου νοταρίου των μέσων του 16^{ου} αιώνα. Τα μέχρι στιγμής δημοσιευμένα κατάστιχα του Μαρά, καλύπτουν δύο διαφορετικές χρονιές (1538¹³ και 1549¹⁴)

θα πρέπει να επισημανθεί ότι το συγκεκριμένο κατάστιχο δεν περιέχει ούτε και κάποια άλλη μορφή πώλησης αγροτικών προϊόντων.

5. Γ. Γρυντάκης (εκδ.), *Archivio di Stato di Venezia, Notai di Candia (B. 276), Zorzi Troilo, Rettimo, 1585, 21 Novembre – 1600, 30 Disembre*, Χανιά 2006 (= Τάλως 14 (2006), στο εξής *Zorzi Troilo*).

6. 17/6/1590, *Zorzi Troilo*, αριθμ. 24.

7. Γ. Γρυντάκης (εκδ.), *Μαρίνος Αρκολέος, Ο τελευταίος νοτάριος της δυτικής Κρήτης, Πρωτόκολλο 1643-1646*, Ρέθυμνο 2003 (σε περίληψη).

8. Γ. Γρυντάκης (εκδ.), *Το πρωτόκολλο του Ρεθεμνιώτη νοταρίου Τζώρτζη Πάντιμου 1613-1642*, Αθήνα 1990 (σε περίληψη).

9. Γ. Γρυντάκης (εκδ.), *Το πρωτόκολλο του Ρεθεμνιώτη νοταρίου Αντρέα Καλλέργη (1635-1649)*, Αθήνα 1994 (σε περίληψη).

10. Γ. Γρυντάκης (εκδ.), *Το πρωτόκολλο του Ρεθεμνιώτη νοταρίου Ι. Βλαστού, Ρούστικα 1599 – 1614*, Αθήνα 1990 (σε περίληψη).

11. Α. Lombardo (εκδ.), *Documenti della Colonia Veneziana di Creta : I. Imbreviature di Pietro Scardon (1271)*, Torino 1942 (στο εξής *Pietro Scardon*).

12. 143 προπωλήσεις σε ένα σύνολο 455 πράξεων.

13. Γ. Μαυρομάτης (εκδ.), *Μιχαήλ Μαράς, Νοτάριος Χάνδακα, Κατάστιχο 148, τ. Β' [2/3-31/8 1538]*, Ηράκλειο 2006 (στο εξής *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*).

14. Μ. Δρακάκης (εκδ.), *Μιχαήλ Μαράς, Νοτάριος Χάνδακα, Κατάστιχο 149, τ. Α' [16/1-30/3 1549]*, Ηράκλειο 2004 (στο εξής *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*). Τόνια Μαυρομά-

και από ένα σύνολο 1550 πράξεων οι 300 ανήκουν στην κατηγορία των προπωλήσεων¹⁵.

Λογικό επακόλουθο της αφθονίας αυτής των σχετικών πράξεων είναι ότι δημιουργείται ένα δείγμα, το οποίο διατρέχει ικανοποιητικά όλους τους αιώνες της βενετικής κατοχής στην Κρήτη και προβάλλει την προώληση ως την κυρίαρχη μορφή διακίνησης αγροτικών προϊόντων.

Η συγκεκριμένη συμφωνία, σε μια ιδεατή της τουλάχιστον εφαρμογή, φαίνεται να κάλυπτε τις ανάγκες και των δύο μερών, αφού και ο πωλητής προμηθευόταν ρευστό πολύ πιο νωρίς από την εποχή της εσοδείας και ο αγοραστής εξασφάλιζε την προμήθεια προϊόντων, ίσως μάλιστα και σε χαμηλότερη από την τρέχουσα τιμή¹⁶. Στην πραγματικότητα βέβαια κάνοντας μία προσεκτικότερη εξέταση των πράξεων αυτών και συνεκτιμώντας τη σημασία των εκκαθαριστικών λογαριασμών, που σε αρκετές περιπτώσεις τις συνοδεύουν, αποδεικνύεται ότι η πρακτική αυτή απηχεί την κακή οικονομική κατάσταση των αγροτικών πληθυσμών της υπαίθρου, οι οποίοι εγκλωβισμένοι σ' ένα φαύλο κύκλο δοσοληψιών, έβλεπαν κάθε χρονιά την παραγωγή τους να εξανεμίζεται πολύ πριν παραχθεί.

1.1. Ο τύπος της πράξης

Η συστηματική μελέτη της φόρμας, του νοταριακού δηλαδή τύπου, της συγκεκριμένης δικαιοπραξίας, απέδωσε σημαντικά στοιχεία για την εξέλιξή της και επέτρεψε τη διάκρισή της από άλλες συναφείς δικαιοπραξίες. Ο πυρήνας της πράξης παραμένει σταθερός και αναλλοίωτος σε όλους τους αιώνες της εξεταζόμενης περιόδου, ανεξάρτητα αν πρόκειται για λατινόφωνες, ιταλόφωνες ή ελληνόφωνες πράξεις. Με δήλωσή του ενώπιον του νοταρίου, ο πωλητής παραλαμβάνει συγκεκριμένο χρηματικό ποσό, το οποίο και συνιστά το τίμημα για την αγορά καθορισμένης ποσότητας αγροτικών προϊόντων. Η πράξη «δανείζεται» σε μεγάλο βαθμό τον τύπο της από το χρεωστικό ομόλογο και η δήλωση

ρέλη – Μ. Δρακάκης (εκδ.), *Μιχαήλ Μαράς, Νοτάριος Χάνδακα, Κατάστιχο 149*, τ. Β' [1/4-28/6 1549], Ηράκλειο 2005 (στο εξής *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*). Τόνια Μαρμαρέλη – Μ. Δρακάκης (εκδ.), *Μιχαήλ Μαράς, Νοτάριος Χάνδακα, Κατάστιχο 149*, τ. Γ' [1/7-28/9 1549], Ηράκλειο 2006 (στο εξής *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*).

15. Πρβλ. σχετ. πίνακες 1.1., 1.2., 2 του Παραρτήματος.

16. Βλ. σχετ. Χ. Γάσπαρης, *Η γη και οι αγρότες στη μεσαιωνική Κρήτη (13^{ος}-14^{ος} αι.)*, Αθήνα 1997, σ. 205· Λ. Σκουζάκης, *Ο δεσμός της πώλησης στο δίκαιο της βενετοκρατούμενης Κρήτης. Με βάση δημοσιευμένα ελληνικά νοταριακά έγγραφα (1495-1650)*, Χανιά 2003 (= *Τάλως* II (2003)), σσ. 171-172.

του πωλητή γίνεται κατά κανόνα σε πρώτο πρόσωπο. Μόνο στις πράξεις του Pietro Scardon και του Μανόλη Βαρούχα χρησιμοποιείται το τρίτο πρόσωπο, χωρίς όμως μια τέτοια επιλογή να επιδρά ουσιαστικά στην ίδια την τυπολογία.

Η ειδοποιός διαφορά από μία κανονική πώληση είναι φυσικά ότι τα προϊόντα δεν υφίστανται τη στιγμή της σύνταξης της πράξης, αλλά ο πωλητής υπόσχεται να τα παραδώσει όταν παραχθούν. Στοιχεία απαραίτητα αποτελούν επίσης ο προσδιορισμός της προθεσμίας και του τόπου παράδοσης των προϊόντων καθώς και κάποια μορφή εξασφάλισης του αγοραστή.

Στον αυστηρό αυτό πυρήνα η τριβή της πράξης στη νοταριακή πρακτική και η συναλλακτική ελευθερία των συμβαλλομένων μερών επέφερε ποικίλες προσθήκες. Τις περιληπτικές λατινόγλωσσες πράξεις της πρώιμης βενετοκρατίας, έρχονται να διαδεχθούν οι μεταγενέστερες δικαιοπραξίες, οι οποίες και αναλυτικότερες εμφανίζονται και προβάλλουν περισσότερο την κατοχύρωση των μερών.

1.2. Τα συμβαλλόμενα μέρη

Η πράξη παρουσιάζεται με τη μορφή μονομερούς δήλωσης από μέρους του πωλητή, με την οποία και «ομολογεί» την παραλαβή του τιμήματος, υποσχόμενος ταυτόχρονα σε εξόφληση. Εάν στη θέση του πωλητή βρίσκεται κάποιο εξαρτημένο άτομο, υπεξούσιος¹⁷ δηλαδή ή βιλλάνος¹⁸, τη δήλωσή του συνοδεύει και η συναίνεση του πατέρα του¹⁹ ή του

17. Για τους υπεξουσίους βλ. σχετ. Μ. Μανούσακας, «Ελληνικά νοταριακά έγγραφα (1374–1446) από τα Atti Antichi του Αρχείου του Δούκα της Κρήτης», *Θησαυρίσματα* 3 (1964), 73–102· G. Zordan, «I vari aspetti della comunione familiare di beni nella Venezia dei secoli XI–XII», *Studi Veneziani* 8 (1966), 127–194· Χρύσα Μαλτέζου, «Το παιδί στην κοινωνία της βενετοκρατούμενης Κρήτης», *Κρητικά Χρονικά* 27 (1987), 214–227· M. Sally McKee, «Households in Fourteenth Century Venetian Crete», *Speculum* 70 (1995), 27–67· Ι. Χατζάκης, «Η πατρική εξουσία στο δικαϊκό περιβάλλον της βενετοκρατούμενης Κρήτης. Νομική διάσταση και εξελικτική πορεία ενός δεσμού», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 39 (2005), 143–209.

18. Για τους βιλλάνους βλ. ενδεικτ. Χ. Γάσπαρης, «Δεσμοί υποτέλειας στη βενετοκρατούμενη Κρήτη. Η σύντομη ιστορία μιας οικογένειας απελευθέρων», *Ροδωνιά*, τ. 1, Ρέθυμνο 1994, σσ. 107–114· του ίδιου, *Η γη και οι αγρότες κτλ.*, σσ. 60–63· του ίδιου, «Villani Extra Feudum: Οι άνθρωποι του Φεουδάρχη», *Άνθη Χαρίτων*, Βενετία 1998, σσ. 83–100.

19. «... Iohannes, filius papati Gabrielis abbatis Fraskee, eodem parte suo sibi consenciente ...», 22/5/127, *Pietro Scardon*, αριθμ. 342· 28/10/1280, M. Chiaudano – A. Lombardo (εκδ.) *Leonardo Marcello, Notaio in Candia (1278 – 1281)*, Venezia 1960 (στο εξής *Leonardo Marcello*), αριθμ. 323· 24/1/1305, S. Carbone (εκδ.), *Pietro Pizolo, Notaio in Candia (1304–1305)*, τ. II, Venezia 1985 (στο εξής *Pietro Pizolo*

φεουδάρχη²⁰ αντίστοιχα, λειτουργώντας ταυτόχρονα και ως μία μορφή έμμεσης εγγύησης. Παρόμοιες δηλώσεις αφθονούν στις πράξεις των δύο πρώτων αιώνων. Σπανιότερες αντίθετα είναι στις δικαιοπραξίες της τελευταίας περιόδου όπου τουλάχιστον για τους υπεξουσίου, η ένταση των σχετικών δεσμών φαίνεται να έχει εξασθενήσει και περιορίζεται στη μνεία του πατρώνυμου²¹.

Στη δέση του πωλητή πολλές φορές εμφανίζονται περισσότερα άτομα αναλαμβάνοντας την υποχρέωση εξόφλησης άλλοτε από κοινού και αδιαίρετα²² και άλλοτε στο προκαθορισμένο μέρος του τιμήματος που

II), αριθμ. 1187· 2/5/1306, A. Stahl (εκδ.), *The Documents of Angelo de Cartura and Donato Fontanella : Venetian Notaries in Fourteenth – Century Crete*, Dumbarton Oaks 2000 (στο εξής *Angelo de Cartura ή Donato Fontanella – εδώ Angelo de Cartura*), αριθμ. 534· «... Manifestum facimus nos Bartholomeus Rodova senex, Michael Rodova diaconus, eius filius, de suo consensu ...», 23/11/1338, X. Γάσπαρης (εκδ.), *Franciscus de Cruce, Νοτάριος στον Χάνδακα 1338 – 1339*, Βενετία 1999 (στο εξής *Franciscus de Cruce*), αριθμ. 14.

20. «... Iohannes Petramori marangonus villanus Marci iudei habitator in casali Pendamondo de consensus et voluntate eiusdem domini ...», 15/2/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 64· 23/2/1300, S. Carbone (εκδ.), *Pietro Pizolo, Notaio in Candia (1300)*, τ. II, Venezia 1978 (στο εξής *Pietro Pizolo I*), αριθμ. 86· 3/4/1321, *Donato Fontanella*, αριθμ. 16· 16/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 46· 25/9/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 257.

21. «... Φανερόν κάμνω ἐγώ, Γεωργ(η) Δραγασώτ(η)ς, τζαγγάρης, υἱὸς τοῦ κυρ Βῆδ(ου) ...», 12/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 167· «... Ὁμολογῶ ἐγὼ Μανόλ(ης) Λίτινος, υἱὸς τοῦ Λέου ...», 3/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 13· 21/9/1552, Κ. Ηλιάκης – Δάφνη Χρονάκη (εκδ.), *Πέτρος Πατσιδιώτης, Νοτάριος Καινούργιου χωριού των Καρών, Κατάστιχο (1546-1554)*, Νεάπολη 2002 (στο εξής *Πέτρος Πατσιδιώτης*), αριθμ. 140· 21/7/1603, W. Bakker – A. van Gemert (εκδ.), *Μανόλης Βαρούχας, Νοταριακές πράξεις, Μοναστηράκι Αμαρίου (1597 – 1613)*, Ρέθυμνο 1987 (στο εξής *Μανόλης Βαρούχας*), αριθμ. 183. Πρβλ. σχετ. Χατζάκης, Η πατρική εξουσία κτλ., 172-175.

22. «... Iohannes de Obizzo ... et Theodorus Curtaçi et Michael de Alexandria ... dare tenentur Georgio Capaci ... ordeï cretensis .LX. ...», 22/2/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 84· 16/4/1301, R. Morozzo Della Rocca (εκδ.), *Benvenuto de Brixano, Notaio in Candia (1301 – 1302)*, Venezia 1950 (στο εξής *Benvenuto de Brixano*), αριθμ. 27· 25/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 948· 3/2/130[6], *Angelo de Cartura*, αριθμ. 346· 23/10/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 299· «... Φανερόν κάμνωμεν ἡμεῖς, Γεωργ(η) Μαρμαρᾶς ... καὶ Μιχελ(η) Νέγρος ... ὅτι ἐλάβαμεν ἀπὸ σένα τὸν κυρ Ἰω(άνν)η Γερακίτην, Μοδοναῖον, σήμερον δουκάτα κορεντε δέκα, ἤγουν δέκα, διὰ συμβετζίον τῶν ἀμπελλιῶν μας ...», 7/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 23· 26/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 27· 18/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 82· «... Ivi mastro Giorgici Cardami quondam mastro Manoli et misser Zanin Sguero predetto quondam misser Antonio ... fano manifesto haver havuto e receputo da Luna Tedesca hebrea ... iperpiri mille cinque cento ... per li quali prometteno dar et effettivamente da qui a mesi cinque prossimi venturi consignar

τους αντιστοιχεί²³. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα η πώληση γίνεται διά αντιπροσώπου, ο οποίος φαίνεται να λειτουργεί και ως ένα είδος εγγυητή του απόντα πρωτοφειλέτη²⁴. Ο ίδιος ο νοτάριος Pietro Pizolo για παράδειγμα παρουσιάζεται επανειλημμένα σε πράξεις του καταστίχου του – και όχι μόνο – να δρα ως αντιπρόσωπος του «dominus Andree Cornario domus maioris», προπωλώντας προϊόντα από ιδιοκτησίες του φεουδάρχη²⁵.

Ο μονομερής χαρακτήρας των πράξεων αυτών δεν επιβάλλει την ενεργή συμμετοχή του αγοραστή στην όλη διαδικασία. Κάποιες φορές απλά δηλώνεται ότι είναι παρών και ευχαριστημένος από τη συγκεκριμένη συμφωνία, ενώ στην καλύτερη των περιπτώσεων αυτός προσδέτει

simul et in solidum alla predetta Hebrea tanti ormisini negri ...», 17/6/1590, *Zorzi Troilo*, αριθμ. 24.

23. 21/1/1302, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 556· «Manifestum facimus nos Bartholomeus Rodova senex, Michael Rodova diaconus, eius filius, de suo consensu, et Johannes Curtuloiani ... quia ... recepimus a te Constancio Cutaioti ... yperpera in Creta currentia duodecim, quorum yperpera sex sunt in utilitate nostrum suprascriptorum Bartholomei et Michaelis, et reliqua sex in utilitate mei suprascripti Iohannis ...», 23/11/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 14· 14/4/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 186· 30/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 112· «... Ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς Μαννούσος Βυζαράς ... καὶ Μαννούσος Καλικᾶς ... ὅτι ἐλάβαμεν σήμερον ἀπὸ σένα τὸν μισερ-Μενεγὶ Πετηνιέρω ... ἤγουν ἐγὼ ὁ Βυζαράς ἐπῆρα τὰ ὑπέρπυρα δεκα ὀκτῶ καὶ ἐγὼ ὁ Καλικᾶς ἐπῆρα τὰ ὑπέρπυρα δύο, διὰ πλήρομά μας νά ῥμαισταν κρατημένοι ...», 4/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 83· 24/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 218.

24. «... Manifestum facio ego Petrus Cauco ... quia recepi a te Sambatheo iudeo ... yperpera .IIII. et grossos .VIII., que michi dedisti pro utilitate Georgii Treg halo villani Iacobine Vaxilio, amite mee, de consensu domine sue. Pro quibus tibi debeo ... mistatos .L. vini de bono et puro musto cretensi iudaico de vineis meis de la Scopela de vinea Scafi, quam laborat suprascriptus Georgius ...», 23/2/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 86· «... Manifestum facio ego Andreas Cornarius filius quondam domini Marci Cornario ... quia recepi a te Phylipo Maçamano ... yperpera .DCCCLX. que michi dedisti pro utilitate domini Alexii Calergi avunculi mei ...», 18/6/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 783· 22/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 934· 21/4/1306, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 499.

25. 5/7/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 607· 8/7/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 613· 13/7/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 626· «... Manifestum facio ego Petrus Piçolo notarius ... quia recepi a te Philipo Sanuto de confinio Sancti Severi yperpyra .CXX. que michi dedisti pro utilitate domini Andree Cornario domus Maioris pro quibus tibi dare debeo per totum mensem augusti proximum mensuras boni frumenti ...», 3/6/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 770· «... Manifestum facimus nos Andreas Cornario quondam domini Marci et Petrus Piçolo notarius ... quia recepimus ... a te Cecilia relicta Iohannis Gradonigo ... yperpera .CXII. pro utilitate mei Andree pro quibus tibi dare debemus ... mensuras boni frumenti novi ...», 30/5/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 151.

τη συναίνεσή του στο τέλος των σχετικών πράξεων²⁶. Μόνο εξαιρετικά εμφανίζεται σ' ένα πιο ενεργό ρόλο, κυρίως εάν κάτι τέτοιο επιβάλλεται από κάποιες ιδιαίτερες περιστάσεις²⁷.

Αρκετές φορές στην πλευρά του αγοραστή συνυπάρχουν περισσότερα άτομα, έμποροι κατά κανόνα, οπότε και καθορίζεται ότι ο πωλητής οφείλει να παραδώσει το προϊόν στα χέρια του κατόχου του εγγράφου της πράξης²⁸.

Η σκιαγράφηση του κοινωνικού καθεστώτος των συμβαλλομένων μερών στις συγκεκριμένες δικαιοπραξίες είναι σχετικά απλή. Από την πλευρά του πωλητή βρίσκονται συνήθως οι καλλιεργητές, εξαρτημένοι ή μη, με προϊόντα που προέρχονται από τη δική τους γη ή από ακίνητα που καλλιεργούν με κάποια μορφή αγροτικής μίσθωσης²⁹. Λιγότερο συχνά κάνουν την εμφάνισή τους κάτοικοι των αστικών κέντρων, οι οποίοι παράλληλα με το επάγγελμα τους, διατηρούν και κάποια αγροτική περιουσία, ενώ τέλος

26. «... πρεζεντε καὶ κοτεντος ...» 9/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 42· 13/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 50· 3/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 229· 28/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 337· «... Οὕτως καὶ γὼ ἡ ρηδείσα Καλή οἶμαι κοτέντη ἔνπροσθεν τῶν ὧδε παρὰκλητικῶν μαρτύρων. ...», 28/9/1551, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 94· «... ἐγὼ ὁ ἄνωθεν εἰρημένος Θεοδωρὶς Ἀντριόπουλος πρεζέντες καὶ κωτέντος εἰς ὅλα τὰ ἄνωθεν ...», 27/12/1577, Κ. Τσικνάκης (επιμ.), *Il miglior vino del mondo. Το κρητικό κρασί στις αρχαικές πηγές της βενετοκρατίας*, Γάξι Ηρακλείου 2005 (στο εξής *Il miglior vino*), σ. 107, αριθμ. 3· «... Πρεζέντε καὶ τὰ δῦο μέρει καὶ κοντέντοι καὶ στέργουν τα ἄνωθεν ...», 14/3/1608, *Il miglior vino*, σ. 74, αριθμ. 9· 11/7/1608, Κ. Ηλιάκης (εκδ.), Γ. Μαυρομάτης, Δ. Γεωργακόπουλος (επιμ.), *παπά-Ιωάννης Κατзарάς, Νοτάριος Καστελίου Φουρνής, Κατάστιχο 43 (1607-1635)*, Ηράκλειο 2008 (στο εξής *Ιωάννης Κατзарάς*), αριθμ. 30.

27. «... ὅτι ἀγοράζωμεν ἀπὸ σένα τὸν εὐγενῆ ἄρχων μισερ-Πέρω Μουδάτζω τοῦ ποτὲ μισερ-Φραντζέσκω ... ὅλω σου τὸ τυρῆ, ὅ,τι κάμης εἰς τὸ κουράδῃ σου ἀπὸ τὴν ὥραν ὅπου θέλης σακάσης τὰ πρόβατά σου, νὰ ῥμαιοσαν κρατημένοι νὰ πέμπωμεν εὐραῖον μὲ ταῖς ἔξοδαίς μας εἰς τὰ μυτάτα σου διὰ νὰ γίνεται εὐραϊκὸν τὸ λεγόμενόν σου τυρῆ Ilkaill νὰ τὸ πέρνωμεν ὅλο ...», 24/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 19· 13/6/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 266· 3/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 229.

28. «... Laurencius de Riva ... dare tenetur Petro Rosso et Nicolao de Millano ... vel uni eorum in cuius manu hec manifestacionis cartula apparuerit ...», 23/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 172· 28/5/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 354· 31/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 326· 4/4/1306, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 484· 4/4/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 159.

29. «... mistatos boni vini puri cretensis .C. de vineis suprascripti casalis Sillu de loco [quas ipse] laborat ...», Ιανουάριος 1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 5· «... de vineis comune quas laboramus ... », 31/1/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 1· «... de vineis Vony Iuliani Vasali quas laboro ...», 20/4/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 50· «... de vinea de Le Come, quam laboro, que dicitur Megna ...», 25/5/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 765· 27/6/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 106· «... διὰ σομβεντζιὸν τῶν ἀμπελιῶν μου ὁλονῶν, φραγγάτων καὶ τριτάρικων ...», 26/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 30.

σπανιότερα δικαιοπρακτούντες είναι ευγενείς – ιδιοκτήτες φέουδων, οι οποίοι και παρουσιάζονται να πωλούν τα προϊόντα των προσόδων τους³⁰.

Αλλά και στην πλευρά του αγοραστή υπάρχει ανάλογη ποικιλία. Την εμφάνισή τους κάνουν από απλοί άνθρωποι, που εξασφαλίζουν τις προμήθειες της χρονιάς για οικιακή κατανάλωση, μέχρι έμποροι κάθε κλίμακας, που συγκεντρώνουν προϊόντα είτε για να τα διακινήσουν στην εγχώρια αγορά είτε για να τα εξάγουν. Μία μάλιστα πιο εμπεριστατωμένη αποδελτίωση των πρωταγωνιστών στις αντίστοιχες πράξεις μπορεί να δώσει αρκετά παραδείγματα σχετικά. Ενδεικτικά αναφέρεται από τα κατάστιχα του Μιχαήλ Μαρά η περίπτωση του Δημήτρη Δυπλαρά «μακελλάρη» από τον Χάνδακα, ο οποίος μέσα στα δύο χρόνια που καλύπτουν οι πράξεις (1538, 1549)³¹ αγόρασε λίγο ή πολύ ζώα σφαγής αξίας περίπου 1300 υπερπύρων³², ενώ ανάλογες παρατηρήσεις θα πρέπει να γίνουν και για το σύγχρονό του Τζανή Αμπράμο, ο οποίος προαγοράζει την παραγωγή του τυριού στην ευρύτερη περιοχή του Μεραμπέλλου, καταλαμβάνοντας με τη δραστηριότητα του ένα μεγάλο μέρος από το νοταριακό κατάστιχο του Πέτρου Πατσιδιώτη και αγοράζοντας μέσα σ' ένα περίπου ημερολογιακό έτος «... ἄρνόριφα καὶ τιρομίζηδρον ...» αξίας λίγο ως πολύ 6300 υπερπύρων³³.

30. «... Iohannes Cauco ... dare tenetur Marco Bonçi ... mistatos boni vini puri cretensis .LXXX. de suis vineis eius milicie ...», 26/5/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 347· 4/9/1279, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 125· «... dare et deliberare tibi ... totum meum caseum ... et lanam quem et quam habeo et habebo de meis ovibus, quam eciam meorum omnium villanorum habebunt et omnes tam meas quam meorum villanorum oves de turma Sythee ...», 2/9/1280, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 213· 18/7/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 643· 7/8/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 685· 19/2/130[6], *Angelo de Cartura*, αριθμ. 378· «... Φανερόν κάμνω ἐγώ, Μικὲλ Δραγανύγος, ἄρχων, τοῦ ποτὲ εὐγενῆ ἄρχων μισερ Γαμπριόλε ... νὰ σοῦ δωσ(ω) τόσα κρασᾶ, εὐραϊκ(ὰ) ἀπὸ τῶν γονικάρων μου ...», 13/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 50· 27/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 93.

31. 1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 453, 458, 468, 475, 477, 478, 478a, 479, 489· 1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 49, 131, 132, 136, 137, 138, 140, 140a, 175, 197, 252, 376· 1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 8, 45, 218, 219, 225, 235· 1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 270, 271, 272, 273, 294, 337, 338, 339.

32. Από τα κατάστιχα του Μιχαήλ Μαρά αποδεικνύεται ότι ο Δυπλαράς αποτελούσε σταθερό πελάτη του, με δραστηριότητες μάλιστα που ξεπερνούσαν τα στενά όρια του επαγγέλματός του. Πρβλ. για παράδειγμα 29/7/1562, Θ. Δετοράκης, «Πειρατικές επιδρομές στην Κρήτη κατά την περίοδο της βενετοκρατίας», *Κρητική Εστία* 2 (1988), 148-149, αριθμ. 3 (= Θ. Δετοράκης, *Βενετοκρητικά Μελετήματα* (1971-1994), Ηράκλειο 1996, σσ. 151-152, αριθμ. 3), όπου ο Δυπλαράς με πράξη και πάλι του Μαρά παρέχει ενεχυρούχο δάνειο.

33. 9/9/1552-27/9/1553, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 101-118, 120-144, 150-151, 153-158, 167, 171-172, 174, 206.

Στην ευρύτερη εξάλλου ομάδα των εμπόρων θα πρέπει να ενταχθούν και όλοι εκείνοι οι επαγγελματίες, οι οποίοι παράλληλα με την κύρια ασχολία τους παρουσιάζονται να συγκεντρώνουν ποσότητες προϊόντων που εμφανώς υπερβαίνουν κατά πολύ την οικιακή τους κατανάλωση. Χαρακτηριστικά εν προκειμένω είναι τα παραδείγματα δύο νοταρίων του Angelo Cariola (αρχές 14^{ου} αιώνα)³⁴ και του Γιακουμή Τζαγγαρόπουλου (μέσα του 16^{ου} αιώνα)³⁵, οι οποίοι παρουσιάζονται επανειλημμένα να προαγοράζουν ποσότητες κρασιού, που σίγουρα δεν προοριζόταν για την κάβα τους. Ικανοποιητική εξάλλου αντιπροσώπευση ανάμεσα στους αγοραστές έχει και το δραστήριο εβραϊκό στοιχείο του νησιού, χωρίς όμως υπερβολές και εξάρσεις σε αυτή τη συμμετοχή. Η παρουσία τους μάλιστα φαίνεται να περιορίζεται με την πάροδο του χρόνου και στους μεταγενέστερους νοταρίους τα ανάλογα ποσοστά κινούνται μάλλον σε φυσιολογικά επίπεδα³⁶.

1.3. Τα προϊόντα

Στη συγκεκριμένη δικαιοπραξία η κυρία υποχρέωση του πωλητή είναι η παράδοση μέσα σε καθορισμένη προθεσμία ποσότητας προϊόντων ικανής να καλύψει σε αξία το τίμημα. Κατά κανόνα πρόκειται συνήθως για την προπώληση ενός μόνου προϊόντος. Βέβαια εντοπίζονται αρκετές πράξεις στις οποίες περισσότερα προϊόντα, συνυπάρχουν στην ίδια προπώληση³⁷, άλλοτε με προσδιορισμό του ακριβούς ποσού που αντι-

34. 25/10/1305 – 18/3/1306, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 276, 281, 448.

35. 21/3 – 30/8 1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 78, 78α, 78β, 97, 97α, 128, 190, 191, 288, 486· 4/2 – 22/3 1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 86, 87, 335· 9/4-18/5 1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 53, 184.

36. *Pietro Scardon* (1271): 51 εβραίοι αγοραστές· *Leonardo Marcello* (1278-1281): 25 εβραίοι αγοραστές· *Pietro Pizolo I* (1300): 24 εβραίοι αγοραστές· *Benvenuto de Brixano* (1301-1302): 6 εβραίοι αγοραστές· *Pietro Pizolo II* (1304-1305): 14 εβραίοι αγοραστές· *Angelo de Cartura* (1305-1306): 6 εβραίοι αγοραστές· *Donato Fontanella* (1321): 2 εβραίοι αγοραστές· *Franciscus de Cruce* (1338-1339): 1 εβραίος αγοραστής· *Zaccaria de Fredo* (1352-1357): κανένας εβραίος αγοραστής· *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄* (1538): 7 εβραίοι αγοραστές· *Πέτρος Πατσιδιώτης* (1546-1554): κανένας εβραίος αγοραστής· *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄* (1549): 5 εβραίοι αγοραστές· *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄* (1549): 1 εβραίος αγοραστής· *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄* (1549): κανένας εβραίος αγοραστής· *Zorzi Troilo* (1585-1600): 1 εβραίος αγοραστής· *Μανόλης Βαρούχας* (1597-1613): κανένας εβραίος αγοραστής.

37. Προπώληση τυριού και μαλλιού: 18/2/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 74· 4/4/1279, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 93· 7/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 170· 18/1/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 79· 5/10/1552, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 146. Προπώληση σιταριού και κρασιού: 1/2/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 32· 22/1/1279, *Leonardo*

στοιχεί στο κάθε είδος³⁸, και άλλοτε χωρίς³⁹. Αναμενόμενο είναι ότι στις συναλλαγές αυτές κυριαρχούν τα προϊόντα της κρητικής γης, σύμφωνα τουλάχιστον με τα δεδομένα της κάθε εποχής και τις όποιες μεταβολές επήλθαν στις καλλιέργειες του νησιού κατά τη διάρκεια των αιώνων⁴⁰. Κρασί⁴¹, σιτηρά διαφόρων ειδών⁴², τυρί⁴³ και μαλλί καθώς επίσης και ζώα

Marcello, αριθμ. 18· 30/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 317· 21/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 928· 1/3/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 130· 8/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 135· 5/3/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 242. Προπώληση τυριού και ζώων : 23/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 206· 19/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 178· 28/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄*, αριθμ. 337· 28/11/1552, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 167.

38. «... dare tenetur ... mensuras boni frumenti cretensis .C. pro yperperis in Creta currentibus .X. ... et ... mistatos boni vini puris cretensis .C. ... pro aliis yperperis .X. ...», 1/2/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 32· 20/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 162· «... quia recepimus ... yperpera in Creta currentia sex et dimidium, pro uno quorum et dimidio tibi dare debemus mensura boni furmenti cretensis .X. et pro reliquis quinque tibi dare debemus mistatos boni vini puri cretensis iudayci ...», 30/9/1280, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 252· 7/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 170· 30/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 317· 19/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 195.

39. «... dare tenetur ... tantum inter bonum caseum et lanam cretensem quantum capiant et ascendant yperpera in Creta currentia .L. ...», 18/2/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 74· 20/4/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 252· 31/1/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 5· 18/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 905· 26/7/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 406· 7/1/1606, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 349.

40. Βλ. σχετ. Λαίου, ό.π., σ. 183· Μπαρούτσος, *Per il viaggio de ponente* κτλ., σσ. 114-117. Πρβλ. σχετ. και πίνακες 1.1., 1.2. του Παραρτήματος.

41. Για το κρασί και τη διακίνησή του βλ. σχετ. W. Lowder, «Candie Wine. Some documents relating to Trade between England and Crete during the Reign of King Henry VIII», *Ελληνικά* 12 (1952), 97-102· P. Topping, «Viticulture in Venetian Crete (XIIIth c.)», *Πεπραγμένα του Δ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Β΄, Αθήνα 1981, σσ. 511-519· U. Tucci, «Il commercio del vino nell' economia cretese», *Venezia e Creta*, Venezia 1998, σσ. 183-206· Francesca Cavazzana-Romanelli, «L' arte dei Malvasiotti a Venezia. Fra libero commercio del vino e tutela delle tradizioni del mestiere», *Θησαυρίσματα* 36 (2007), 401-423.

42. Για το σιτάρι βλ. σχετ. Δ. Τσουγκαράκης, «Η σιτική πολιτική της Βενετίας στην Κρήτη τον 13^ο-14^ο αιώνα», *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* 3 (1990), 333-385.

43. Για το κρητικό τυρί βλ. σχετ. D. Jacoby, «Cretan Cheese: A Neglected Aspect of Venetian Medieval Trade», *Medieval and Renaissance Venice*, Urbana and Chicago 1998, σσ. 49-68· Αγγελική Πανοπούλου, «Decima caseorum. Δεκάτη και παράνομες διακινήσεις τυριού στην Κρήτη του 17ου αιώνα», *Η ιστορία του ελληνικού γάλακτος και των προϊόντων του*, Αθήνα 2008, σσ. 249-259.

σφαγής⁴⁴ ή δέρματα⁴⁵. Σπανιότερα παρουσιάζονται μέλι, μετάξι, βαμβάκι, λινάρι, λάδι⁴⁶ κ.α. ενώ δεν λείπουν και κάποια άλλα ιδιαίτερα προϊόντα όπως εντόσθια ή κοπριά. Για πολλά από τα προϊόντα αυτά δεν απαιτείται περαιτέρω προσδιορισμός αφού έχουν μία συγκεκριμένη τυποποίηση ή η μονάδα μέτρησής τους αποτελεί κάτι το δεδομένο. Μουζούρια για το σιτάρι, μίστατα για το κρασί, λίτρες για το λινάρι και το βαμβάκι, σακκιά για τα άχυρα κ.α.

Μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις τα μέρη νιώθουν την ανάγκη να δοθούν περισσότερα στοιχεία σχετικά. Εντοπίζονται για παράδειγμα διευκρινίσεις ως προς τις μονάδες μέτρησης, ιδιαίτερα δε για την χωρητικότητα του μουζουριού και το γέμισμά του⁴⁷. Διαφοροποιήσεις επίσης φαίνεται να υπάρχουν και ανάλογα με το δρήσκευμα του αγοραστή. Τα μέλη των τόσο δραστήριων εβραϊκών κοινοτήτων του νησιού, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για προϊόντα εσωτερικής κατανάλωσης, φροντίζουν να τηρούνται όλες εκείνες οι προϋποθέσεις, που τα καθιστούν κατάλληλα προς κατανάλωση από έναν πιστό εβραίο (kosher)⁴⁸. Ιδιαίτερη προσοχή

44. Για το εμπόριο των ζώων και τις προϋποθέσεις σφαγής τους βλ. σχετ. Χ. Γάσπαρης, «Οι επαγγελματίες του Χάνδακα κατά τον 14^ο αιώνα. Σχέσεις με τον καταναλωτή και το κράτος», *Σύμμεικτα* 8 (1989), 92-98. Πρβλ. επίσης Αναστασία Παπαδία-Λάλα, «Ενοικιάσεις φόρων στη βενετοκρατούμενη Κρήτη (16ος), Ο φόρος επί των σφαγείων (dazio della beccheria)», *Αφιέρωμα στον πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασ. Σφυρόερα από τους μαθητές του*, Αθήνα 1992, σσ. 25-51.

45. Για το εμπόριο των δερμάτων βλ. σχετ. Γάσπαρης, *Οι επαγγελματίες κτλ.*, 114-118.

46. Για το λάδι βλ. σχετ. Γάσπαρης, *Οι επαγγελματίες κτλ.*, 101-102.

47. 4/5/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 241· «... ταγή με τὸ μικρὸν μουζούρι πιλοτῆ, μουζούρια ἐξῆντα ... τόσω σιτάρι ναῖον, κρητικόν, καθαρὸν, μουζούρια κουμουλάρια ...», 24/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 17· 31/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 66· 2/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 8.

48. Για τους Εβραίους της Κρήτης βλ. ενδεικτ. Ζ. Ankori, «Jews and the Jewish Community in the History of Medieval Crete», *Πεπραγμένα του Β' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ', Αθήνα 1968, σσ. 312-367· Elizabeth Santschi, «Contribution à l'étude de la communauté juive en Crète vénitienne au XIVe siècle, d'après des sources administratives et juridiques», *Studi Veneziani* 15 (1973), 177-211· D. Jacoby, «Quelques aspects de la vie juive en Crète dans la première moitié du XVe siècle», *Πεπραγμένα του Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τ. Β', Αθήνα 1974, σσ. 108-117· S. Borsari, «Ricchi e Poveri nelle comunità ebraiche di Candia e Negroponte (sec. XIII-XIV)», *Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της ελληνολατινικής Ανατολής*, Βενετία 1998, σσ. 211-222. Για το εβραϊκό κρασί και τη σημασία του βλπ. το βίο του οσίου Ιωσήφ Σαμάκου. Και μόνο η ευλογία του κρασιού από ορθόδοξο ιερέα συνιστούσε λόγο μiasμού. Βλ. σχετ. Ειρήνη Παπαδάκη, «Η παράδοση του βίου του οσίου Ιωσήφ Σαμάκου και η εποχή της δράσης του στο Χάνδακα», *Θησαυρίσματα* 29 (1999), 109-161 (ιδιαίτερα δε 155-156 και 155-156, 160-161). Πρβλ. επίσης Noël Coulet, «“Juif intouchable” et interdits alimentaires», *Senefiance* 5 (1978), 207-221· B. Arbel, «The “Jewish wine” of Crete», *Μονεμβάσιος Οίνος – Μονοβασ(ί)α – Malvasia*, Αθήνα 2008, σσ. 81-88.

δίνεται για την παρασκευή του κρασιού και των τυροκομικών προϊόντων⁴⁹ και μάλιστα αρκετές φορές προβλέπεται η παρέμβαση απεσταλμένων του αγοραστή στη διαδικασία παραγωγής ώστε να διασφαλιστεί ότι αυτή θα γίνει σύμφωνα με τις επιταγές της συγκεκριμένης δρασκείας⁵⁰.

Έμφαση επίσης δίνεται στην ποιότητα των προϊόντων που θα παραδοθούν. Έτσι καθορίζεται ότι ο μούστος πρέπει να είναι καθαρός⁵¹, το μαλλί⁵², τα σιτηρά⁵³ και το τυρί⁵⁴ να είναι εμπορεύσιμα και σε καλή

49. «... Iacobus Mengulo ... dare tenetur Lindiacho iudeo ... mistatos boni vini puri cretensis iudaici .CC. ...», 2/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 112· 5/1/1281, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 350· 16/4/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 39· «... pro quibus tibi dare debeo per totum mensem maii proximum tantum de bono caseo cretensi bene conducto et sasionato iudaico ...», 3/9/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 850· «... pro quibus tibi dare debeo mensuras boni et neti frumenti novi cretensis .VIII. et mistatos boni et puri musti cretensis iudaici .XXVIII. ... », 24/11/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 1047· 20/2/130[6], *Angelo de Cartura*, αριθμ. 380· «... διὰ νά ἔμαι κρατημένος νά σοῦ δώσω αὐτὸν εὐραϊκ(ον) με ταῖς ἔξοδαις μου εἰς τὴν πρώτην ἐρχομένην βεντεμ(αν) ἀφλη΄, εἰς πρέξιον καθὼς πωληθῶσι καὶ τὰ ἄλλα κρασᾶ τὰ ευρ[αϊκὰ] ...», 7/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 21· 24/1/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Α΄*, αριθμ. 19.

50. «... Manifestum facio ego Georgius Saranda ... quia recepi a te Anastasia iudea relicta Sambathini Baldi iudei ... yperpera .II., pro quibus tibi dare debeo ... tantum de bono caseo cretensi bene conducto et sasionato iudaico quantum ascendunt dicta tua yperpera ... Et tu debes mittere iudeum ad faciendum ipsum caseum ...», 3/9/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 850· «... Et si volueris ipsum iudaicum, debeo ipsum tibi dare mittendo tu iudeos ad folandum ipsum ...», 21/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 928· «... Μαχέρ Τζατζερδῶρος ... καὶ Ξαδὸς Λαγὸς ... καὶ Σαμπάτης Καζάνης ... ὅτι ἀγοράζωμεν ἀπὸ σένα τὸν εὐγενῆ ἄρχων μισερ-Πέρω Μουδάτζω ... ὅλω σου τὸ τυρῆ ... νά ἔμισταν κρατημένοι νά πέμπωμεν εὐραϊὸν με ταῖς ἔξοδαίς μας εἰς τὰ μυτάτα σου διὰ νά γίνεται εὐραϊκὸν τὸ λεγόμενόν σου τυρῆ ...», 24/1/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Α΄*, αριθμ. 19.

51. 22/2/1271, *Pietro Sacrdon*, αριθμ. 86· «... mistatos boni et puri musti cretensis ...», 1/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 137· 24/5/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Β΄*, αριθμ. 214· 14/3/1608, *Il miglior vino*, σ. 74, αριθμ. 9.

52. «... libras bone et nete lane cretensis mercatrice ...», 2/2/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 16· 14/5/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 116· 11/12/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 329.

53. «... mensuras boni et neti frumenti novi cretensis ... », 17/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 243· 14/5/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 116· «... mensuras boni et puri frumenti merchadantis duodecim ...», 7/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 29· «... σιτάρ(ιν) ναίον κρητικόν, καθαρ(όν) ...», 23/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 92· 10/7/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Γ΄*, αριθμ. 45.

54. «... milliararia boni casei cretensis bene conducti et sasionati .V. ...», 7/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 170· «... tibi dare debeo tantum de bono caseo cretensi bene conducto et sasionato mercatorio ...», 31/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 332· 22/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 934· 15/10/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ.

κατάσταση συντήρησης, ενώ για τα δέρματα εκτός από το ότι πρέπει να είναι αλατισμένα και στεγνά⁵⁵, ρόλο παίζει και το γένος των ζώων απ' όπου προέρχονται⁵⁶. Επίσης διαφοροποίηση στη ζητούμενη ποιότητα παρατηρείται και μεταξύ εξαγωγίμων και μη εξαγωγίμων προϊόντων⁵⁷. Με την ποιότητα πρέπει να συνδεθούν και κάποιες περαιτέρω διευκρινίσεις που εντοπίζονται σχετικά με το είδος των προϊόντων και την ποικιλία τους. Αθήρι, μαλβαζία, λογάδο ή μοσχάτο για το κρασί⁵⁸ μέγεθος και είδος για το τυρί⁵⁹. Με τον έλεγχο τέλος της ποιότητας θα πρέπει

420· 4/3/1306, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 408· «... τυρή πρόβ(ειον), καλᾶ τυροκομιμένον, ὅξω ἀπὸ βρομεσμένον καὶ τζακισμένον ...», 16/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 61· 7/8/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Γ΄*, αριθμ. 160.

55. «... Raynerius beccarius et Bonus beccarius ambo habitatores in Candida dare tenentur Petro Stanuario ... pelles multolinas masculas de beccario .L. bonas et sallatas, siccas et bene sasonatas ... », 18/2/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 72· 11/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 146.

56. «... pelles masculas moltolinas bonas de beccario ...», 3/2/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 37· «... pelles bonas agnelinas de becaria ...», 9/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 140· «... νὰ σοῦ δίδω ὅλλα τὰ πετζᾶ τὰ βοῖνᾶ, ὅ,τι σφάξω, εἰς πρέξιον τὰ ἄρσενικᾶ ὑπέρπυρα ἔξη τὸ ἓνα καὶ τὰ δηλικᾶ ὑπέρπυρα τέσσερα τὸ ἓνα ...», 1/8/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 419· 18/7/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Γ΄*, αριθμ. 78.

57. «... διὰ νὰ ῾μαι κρατημένος εἰς τὴν ἐρχομένην βεντέμα αφμδ΄, μὲ ταῖς ἐξοδαῖς μου, νὰ σοῦ δώσω καὶ νὰ σοῦ κονσενιάρω ἀπ' αὐτῶ εἰς τὸν μαγατζέν σου, ὅβερ καράβι, κρασὶν μοσχάτων, καλῶ γλυκῶ, ἄδολον, σοφιτζιέντε, διὰ τὴν Βενετίαν ...», 6/2/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Α΄*, αριθμ. 99· 27/4/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Β΄*, αριθμ. 93· 21/9/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Γ΄*, αριθμ. 291.

58. «... yperpera in Creta currentia duodecim, que michi dedisti pro ara et parte solutionis tocius boni et puri vini musti de malvassia ...», 23/2/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 119· «... quia ... debemus tibi dare et deliberare mistata boni vini musti quinquaginta extrahendo lla dicto mustoll uvam nigram de vinea mei ...», 8/4/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 163· «... boni et puri vini musti de Malvasia ...», 26/6/1349, Μ. Μανούσακας – Α. van Gemert, «Ανέκδοτα έγγραφα (1324–1435) για τον Κρητικό ποιητή Λεονάρδο Ντελλαπόρτα και την οικογένειά του», *Κρητικά Χρονικά* 27 (1987), σ. 104, αριθμ. 8· «... tocius boni et puri vini musti tam de Malvasia quam de Athiri ...», 27/4/1357, *Zaccaria de Fredo*, αριθμ. 108· 27/2/1366, *Il miglior vino*, σ. 140, αριθμ. 2· «... διὰ σομβεντζι(όν) τῶν τριῶν μου ἀμπελλιῶν, τὸ ἓνα μοσχάτων, βαλμένον εἰς τὸ Σκαλάν(ι) ... καὶ τὰ δυὸ λογαδ(α) ...», 9/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 35· «... νὰ σοῦ κονσενιάρω ... κρασὶν, λογάδο, μοῦστο, μύστατα φέρμα ἑκατόν, τὰ μύστατα πενήντα βαθῆ κόκινω καὶ τὰ ἄλλα μύστατα πενήντα ἄσπρω ...», 24/5/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Β΄*, αριθμ. 214· «... κρασὶ μούστο λογάδο μονοβασά μῖστατα πενήντα ...», 14/3/1608, *Il miglior vino*, σ. 74, αριθμ. 9. Πρβλ. σχετ. Μπαρούτσος, *Per il viaggio de ponente* κτλ., σσ. 105-123.

59. «... dare et deliberare tibi ... totum meum caseum sasonatum a libris .VIII. qualibet pecia superius ... », 2/9/1280, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 213· 2/9/8/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 30· «... νὰ σοῦ δώσω ὅλλω μου τὸ τυρῆ ὅ,τι κάμω εἰς ταύτην τὴν μούδαν, καλῶ, πρόβ(ι)ω, καλᾶ τυροκομιμένω ... ἀπὸ κ' λυτρῶν καὶ ἀπάνω

να συνδεθεί, στις περιπτώσεις του κρασιού, και η επιμονή στον αυστηρό καθορισμό του ακινήτου, από το οποίο θα παραχθεί το πωλούμενο προϊόν. Μάλιστα στην πλειοψηφία των περιπτώσεων δίνονται αναλυτικά στοιχεία για το ακίνητο, όπως το χωριό και η τοποθεσία που βρίσκεται καθώς και το όνομα του φεουδάρχη στην περιοχή του οποίου ανήκει⁶⁰. Αξίζει εδώ να τονιστεί ότι παρόμοιες διευκρινίσεις δεν παρατηρούνται σε πωλήσεις άλλων προϊόντων⁶¹ και η επιμονή αυτή στην περίπτωση του κρασιού πιθανολογείται ότι προέρχεται, ως ένα τουλάχιστο βαθμό⁶², από το συσχετισμό της γεωλογικής σύνδεσης του χωραφιού με την παραγόμενη ποιότητα. Δυνατότητα υποκατάστασης ή συμπλήρωσης από άλλο ακίνητο του πωλητή προβλέπεται μόνο στην περίπτωση που το παραγόμενο προϊόν δεν ανταποκρίνεται σε μια μέση ποιότητα ή η ποσότητα δεν επαρκεί⁶³. Την έμφαση στην ποιότητα αποδεικνύει εξάλλου με τον

τὸ κομάτη ...», 1/5/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Β΄*, αριθμ. 110· «... νὰ σοῦ δώσω δυὸ θηλα(κα) μιζήδρα, πρὸς τορνέσα δέκα τὴν λύτρα καὶ διὰ τὰ ἐπίλοιπα νὰ σοῦ δώσω τόσ(ον) τυρῆ, πρόβιω, καλᾶ τυροκομιμένω ...», 30/7/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Γ΄*, αριθμ. 146.

60. «... mistatos boni vini puri cretensis .LXV. de vineis casalis Stamio Iacobi Burgugnoni ...», 27/1/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 26· «... totam meam partem vini boni et puri musti cretensis de vinea de Le Come, quam laboro, quem dicitur Megna ...», 25/5/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 765· 20/2/130[6], *Angelo de Cartura*, αριθμ. 385· 21/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 57· «... διὰ σομβεντζιὸν τῶν δυὸ μας ἄμπελλ(ων), ἐμένα, τῆς Σεγρέδενας, θαλμένον εἰς τὸ Κ<α>ρονίση, ὑπὸ τὸ μέρος τοῦ μισερ Ἀλισάνδρ(ο) Μπόν, καὶ ἐμένα, τῆς Ἀπιγάνισας, ἔναι θαλμένον εἰς τὸν Ἅγιον Βλασιον), φραγγάτων, εἰς τὸν τόπ(ον) τοῦ μισερ Ντζόρτζ(η) Μαϊδιώτη ...», 6/4/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 128· 15/4/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 185· «... διὰ σομβετζιὸν τοῦ ἄμπελιού μου εἰς ταῖς Ῥουσαῖς, ὑπὸ τὸ μέρος τοῦ οἰκονόμου τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τῶν Συναϊτῶν ...», 3/4/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Β΄*, αριθμ. 13.

61. Μόνο μία προπώληση αμυγδάλων εντοπίστηκε, με καθορισμό του ακινήτου παραγωγής και δίνεται η εντύπωση ότι ο προσδιορισμός αυτός σχετίζεται με την ποιότητα : «... νὰ σοῦ κονσενιάρω ... ὅ,τι ἁμίγδαλα γλυκιὰ κάμνω ἐδᾶ εἰς τὸ περιβόλαιόν μου ὁπόχω εἰς τὸν Κουτάραντω ...», 22/5/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Β΄*, αριθμ. 205.

62. Βέβαια η αναφορά αυτή συνδέεται αναμφισβήτητα και με την υποθήκη και το ενέχυρο, που κατά κανόνα απαντά σε αυτές τις πράξεις. Βλ. σχετ. παρακάτω στην ενότητα για τους τρόπους εξασφάλισης. Πρβλ. επίσης και πίνακες 2, 3 του Παραρτήματος.

63. «... Et si tantum vinum non hederens ex suprascripta vinea debeo tibi supplere defectum de vinea quam laborat ser Nicheta in suprascripto casale ...», 12/12/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 332· 26/12/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 337· «... dare et deliberare tibi ... mistatos boni et puri musti novi Crete .CC. iudaici ex mea vinea Fithee veteri si tantum ex ipsa habuero, alioquin residuum tibi dare debeo de Chaneadhena posita in casale Stamii ...», 17/3/1306, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 441· 27/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 103· «... δια νὰ ῾μαι κρατημένος ... νὰ σοῦ δωσ(ω) καὶ νὰ σοῦ κονσενιάρω ... κρασὶν μοςχάτων ... Καὶ ἂ

καλύτερο τρόπο μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πράξη του Μιχαήλ Μαρά. Πρόκειται στην πραγματικότητα για μια εξοφλητική απόδειξη από την προώληση ποσότητας κρασιού, η οποία και περιέχει την πληροφορία ότι η αρχική συμφωνία εστίαζε σε τέτοιο βαθμό την προσοχή της στην ποιότητα του προϊόντος, ώστε παρεχόταν και εγγυητής σχετικά.⁶⁴

1.4. Το τίμημα

Στο πλαίσιο της λειτουργίας των προπωλήσεων – όπως εξάλλου και σε κάθε άλλη πώληση – απαραίτητο όρο της συμφωνίας αποτελεί η παράδοση από μέρους του αγοραστή συγκεκριμένου ποσού στον πωλητή, το οποίο και συνιστά, ανάλογα με τις περιστάσεις την προκαταβολή ή και το συνολικό τίμημα της αγοραπωλησίας. Η διαφοροποίηση αυτή δηλώνεται με μικρές φράσεις μέσα στο ίδιο το κείμενο. Στις λατινόφωνες πράξεις η φράση για παράδειγμα «... inde ab eo (/ipso) habito(/is) ...» ή «... que a te habui et recepi ...» δηλώνει ακριβώς την εξόφληση⁶⁵, ενώ την ίδια λειτουργία στις ελληνόφωνες πράξεις έχει η φράση «... ἐπλήρωσες καὶ ἐσατισφάρισες με ...»⁶⁶. Με την ίδια λογική και πάλι στις λατινόφωνες πράξεις δηλώνεται ότι το παραδιδόμενο ποσό συνιστά προκαταβολή «... pro ara et parte solutionis ...»⁶⁷, με πλήρη εξόφλη-

δὲν σωσ(ει) νὰ σοῦ τὸ ἀποσον(ω) ἀπο τὸ ἄλλον μου ἀμπέλ(ι) ἀπόχ(ω) εἰς τοῦ μισερ Μικελ(ε) Δραγανυγ(ο) ...», 21/5/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 303· «... Καὶ ἂ δὲν σώσει νὰ κάμη τὸ ἄνωθεν ἀμπέλι φέρμα διακόσα μύστατα, νὰ τυχένη νὰ σοῦ τὰ ἀποσόνω ἀπὸ τὸ ἄλω μου ἀμπέλι, ἀπ' οπου ἤδελες θέλει ἐσὺ ...», 31/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 74· 17/8/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄*, αριθμ. 193.

64. «... Μετὰ τοῦτ(ο) ἀνὲν καὶ ἐσύ, ὁ λεγόμενος Γεωργ(η), ἤδελες πλερωσ(ει) τίποτας γιὰ τὴν ἔγγυσιν, ἀποῦ κάμνεις τῇ φωρὰν ἐκιν(η), τὸ ἀμπελι μου τὸ μοσχάτων, ἀπόχ(ω) εἰς τοῦ αὐθεντ(η) τοῦ Πασχαλυγ(ο), νὰ σοῦ ἀπομ(έν)η ὀμπλεγάδ(ο) ...», 28/8/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 483.

65. «... inde ab eo susceptis ...», 20/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 162· «... inde ab eo habito ...», 29/4/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 269· «... quia pro yperperis in Creta currentibus quatuordecim, que a te habui et recepi, debeo tibi dare ...», 15/3/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 144. Αντίστοιχα ισχύουν και για τις μεταγενέστερες ιταλόφωνες πράξεις: «... fano manifesto haver havuto e receputo da Luna Tedesca hebrea ... iperpiri mille cinque cento ...», 17/6/1590, *Zorzi Troilo*, αριθμ. 24.

66. 18/5/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 288· 9/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 52· 16/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 79· 11/8/1610, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 678.

67. «... quia recepi ... yperpera in Creta currentia duodecim, que michi dedisti pro ara et parte solutionis tocius boni et puri vini musti ...», 23/2/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 119· 26/6/1349, *Μανούσακας-van Gemert* ό.π., 104, αριθμ. 8· 27/2/1366, *Il miglior vino*, σ. 140, αριθμ. 2.

ση κατά την παράδοση του προϊόντος⁶⁸. Στις ιταλόφωνες πράξεις σε χρήση βρίσκεται ο όρος «caparo»⁶⁹, ενώ αντίστοιχα στις ελληνόφωνες δηλώνεται ότι το ποσό λειτουργεί ως «αρραβώνας» και ότι η εξόφληση θα γίνει κατά την παράδοση⁷⁰. Αρκετά συχνά μάλιστα προβλέπεται ότι ο τελικός διακανονισμός θα γίνει με τη διαμεσολάβηση του δουκικού γαστάλδου «... καὶ τότε[ε] νὰ ρεφάρ(η) εἰς τοῦ ἄλλου μετριτᾶ διὰ τοῦ γαστάλδ(ο)»⁷¹. Επίσης παρατηρούνται και περιπτώσεις τμηματικής εξόφλησης του τιμήματος στο διάστημα μεταξύ της συμφωνίας και της παράδοσης των προϊόντων⁷². Τμηματική εξάλλου καταβολή ίσως υποκρύπτουν και οι διαδοχικές προπωλήσεις που παρατηρούνται σε ορισμένες περιπτώσεις ανάμεσα στους ίδιους συμβαλλόμενους και για

68. «... satisfaciendo tu michi de eo quod plus valuerit cum ipsa receperis ...», 7/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 170· «... satisfaciendo tu michi de eo quod plus valuerit et si minus ego tibi ...», 18/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 904· «... Et dato tibi predicto vino, michi dare debes residuum precii dicti vini ...», 25/10/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 276· «... quia pro yperperis in Creta currentibus tribus, que nobis dare debes in complemento presentis mensis llAprilisll ...», 11/4/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 171· 28/4/1357, A. Lombardo, *Zaccaria de Fredo, Notaio in Candia (1352 – 1357)*, Venezia 1968 (στο εξής *Zaccaria de Fredo*), αριθμ. 115.

69. «... li qual siano per caparo et per parte del pagamento de tuto lo vin musto pervenduro da una vigna mia mesa in luogo de Spilia in Cheralegusa farando quello zudare e quello condur con tute le spese mie qui in Candia ...», 5/8/1500, M. Cattapan, «I pittori Pavia, Rizo, Zafari da Candia e Papadopoulo dalla Canea», *Θησαυρίσματα* 14 (1977), 231-232, αριθμ. 9.

70. «... καὶ τὰ ἐπίλοιπα νὰ μοῦ δώσεις καὶ νὰ μοῦ πληρώσεις ὥσ᾽ ἀποπάρεις τὰ τρία κάρτα τῶν λεγομένων ἀχέρων ...», 25/2/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Α΄*, αριθμ. 207· «... ὅτι ἔλαβα σήμερον μετριτᾶ ἀπὸ σένα δουκάτα κορέντε ιβ΄, ἤγουν δώδεκα, διὰ ἀραβῶνα ... καὶ ὀδεκαλ(ᾶ) σοῦ τότε κονσενιάρω νὰ μοῦ δίδης τὸ ρῆστος ...», 22/5/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Β΄*, αριθμ. 202· 18/7/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Γ΄*, αριθμ. 78· 27/12/1577, *Il miglior vino*, σ. 107, αριθμ. 3· «... καὶ κονσενιάροντάς του το, νὰ ρεφάρουνται, καταπος θέλι εἴσταν τὸ πρεπό ...», 4/8/1608, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 532.

71. 2/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 2.

72. «... Est tamen sciendum quod teneris nobis dare yperpera duo per totum mensem ianuarii proxime venturum, et per totum mensem februarii proxime venturum nobis dare teneris alia yperpera duo, et reliqua yperpera duo et grossos novem, ll que sunt residuum tocus solucionis ll, nobis dare teneris per totum mensem iunii proxime venturum ...», 10/12/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 448· «... Ἀκομῇ νὰ μοῦ δώσης καὶ εἰς τὰ δύσκαφα ἄλα ὑπέρπυρα ὀκτώ ...», 24/1/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Α΄*, αριθμ. 18· «... Καὶ νὰ μου τα σόνης ὑπέρπυρα ν΄, ὅλον τὸν μήνα τὸν ἐρχόμενον ὀκτώβριν ...», 20/9/1552, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 138· 29/12/1577, *Il miglior vino*, σ. 42, αριθμ. 6.

την εσοδεία της ίδιας χρονιάς⁷³. Το ίδιο τέλος ίσως να σημαίνουν και οι περιπτώσεις στις οποίες το τίμημα αποτελεί σύνοψη από παλαιότερες και διαφορετικής αιτιολογίας οφειλές του πωλητή, γεγονός που ως ένα βαθμό αναδεικνύει και μία ανταλλακτική διάσταση των συγκεκριμένων δοσοληψιών⁷⁴.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις ανεξάρτητα αν πρόκειται για εξόφληση ή προκαταβολή, οι παράγοντες, οι οποίοι κάθε φορά επηρεάζουν τον προσδιορισμό της τιμής της μονάδας, παρουσιάζουν μία πραγματικά μεγάλη ποικιλία. Κατ' αρχάς παρατηρούνται περιστατικά διαφοροποίησης της τιμής. Ένα μέρος της ποσότητας των προϊόντων δίνεται σε χαμηλότερη τιμή, ενώ για το υπόλοιπο συμφωνείται διαφορετική και προφανώς υψηλότερη τιμή⁷⁵. Κάποιες φορές η τιμή καθορίζεται εκ των προτέρων⁷⁶, κάποιες άλλες λαμβάνεται υπόψη η παρεχόμενη από το

73. 15/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 158 και 20/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 158α· 26/3/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 35 και 9/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 351α κ.α.

74. «... quia pro grossis .XL. quos tibi per cartulam dare tenebar et pro denariis quos michi dedisti ...», 14/5/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 116· «... quia recepimus unum mantelum condaci et yperpera .III. pro quibus tibi dare debemus ...», 25/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 948· «... quia pro yperperis centum que sunt pro tota I carta facta manu mei notarii ... et pro aliis yp. XIII que mutuo mihi dedisti debeo tibi dare tantum vinum mustum ... », 20/1/1466 (m.v. 1465), M. Cattapan, «I pittori Andrea e Nicola Rizzo da Candia», *Θησαυρίσματα* 10 (1973), 260-261, αριθμ. 15· 9/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 120· 17/6/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 283· 3/1/1550, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 64· «... ὅτι ἔλαβα ... τομάρια μαῦρα λύτραις κβ ... διὰ τὰ ὅπια σου προμετάρω ... νὰ σοῦ δώσω καὶ νὰ σοῦ κωνσενιάρω εἰς τὸν μαγατζέα σου ... κρασι μοῦστο λογάδον ...», 27/12/1577, *Il miglior vino*, σ. 107, αριθμ. 3· 2/9/1610, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 685.

75 «... εἰς πρέξιον τῶν λεγομενων ὑπερπυρων ἔξη συναλλακτικὸς καὶ τὸ ἐπίλιπον καθὼς τιμιδῇ μὲ μετριτ(ά) ἀπὸ ἴκινον τὸν τόπον ...», 30/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 228· «... εἰς πρέξιον τὰ μύστατα ἑκατὸν νὰ γροικάτε συναλλακτικῶ καὶ τὸ ἐπίλοιπον νὰ γροικάτε καθὼς πωληθοῦν καὶ τὰ ἄλλα κρασᾶ μὲ μετριτᾶ ἀπὸ ἀπὸ κίνω τὸν τόπον ...», 28/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 46· 29/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 105.

76. 31/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 332· 16/7/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 233· «... debeo dare tibi ... tantum boni et puri musti, quantum ascendent suprascripta tua yperpera, computando illud ad rationem yperperorum undecim pro centenario mistatorum ...», 23/11/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 15· 8/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 30· «... νὰ σοῦ δώσωμεν ... μιζήδρα ... καὶ τὸ πρέξιον της νὰ γροικάτε τορνέσα ἐννέα ἢ λύτρα ...», 6/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 105· «... Audheti di mantegnir per ogni uno di essi cechini tre d' oro in oro ...», 20/3/1586, Β. Σιακωτός, «Κυνηγετική δραστηριότητα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη», *Θησαυρίσματα* 36 (2007), 193-194.

δημόσιο⁷⁷ ή η τρέχουσα τιμή στην αγορά τον καιρό της εσοδείας και φυσικά στη συγκεκριμένη περιοχή⁷⁸. Αυτό το τελευταίο τουλάχιστον φαίνεται να δηλώνει και ο όρος «... εἰς πρέζιον συναλλακτικὸν ...», που απαντά στις ελληνόφωνες πράξεις του 16^{ου} αιώνα⁷⁹, ή ο υπολογισμός με βάση την τρέχουσα στο πατητήρι ή στο αλώνι τιμή την εποχή της παραγωγής⁸⁰. Βέβαια στην πραγματικότητα οι τελευταίοι αυτοί όροι είναι αρκετά αόριστοι και αφήνουν πολλά περιθώρια ερμηνείας και μάλιστα σίγουρα όχι υπέρ του πωλητή. Με την ευρύτερη εξάλλου τιμή του προϊόντος στην αγορά σχετίζονται και όροι όπως η σύνδεση της τιμής με τις συναλλακτικές συνήθειες του αγοραστή⁸¹ ή με την τιμή

77. 11/3/1281, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 564· «... tantam de bona lana cretensi mercatrice ... sicut vendetur tunc temporis ad stateram comunis ...», 4/2/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 29· 22/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 934· 11/12/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 329· 2/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 23· 17/6/1590, *Zorzi Troilo*, αριθμ. 24.

78. «... tantum bonum caseum cretensem secundum quod in Myrabello infra suprascriptum terminum ipsum emerit ...», 27/1/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 24· 4/2/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 26· «... computando eum sicut vendetur frumentum super arei ...», 19/4/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 41· «... computando illud sicut frumentum vendetur in sisterio Bonifaci super areis ...», 10/12/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 497· 3/6/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 770· «... sicut vendetur tunc tempore super areis ...», 7/12/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 1090· «... computando illud secundum quod vendetur in mensibus iunii et iulii proximis ...», 2/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 21· 26/6/1349, Μανούσακας – van Gemert, ό.π., 104, αριθμ. 8· 9/4/1470, Cattapan, I pittori Pavia, Rizo, Zafuri κτλ., 209, αριθμ. 1· «... εἰς πρέζιον καθὼς πωληθῶσιν καὶ τὰ ἄλλα κρασᾶ τὰ συναλακτικὰ ἀπὸ τὸν λεγόμενον τόπον ...», 18/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 3· 24/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 214.

79. 7/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 23· 9/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 129· 2/4/1567, Κ. Μέρτζιος, «Σταχυολογήματα από τα κατάστιχα του νοταρίου Κρήτης Μιχαήλ Μαρά (1538 – 1578)», *Κρητικά Χρονικά* 15-16 (1961-1962), 298-299, αριθμ. 43.

80. 3/8/1280, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 158· 7/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 165· «... computando eum sicut vendetur vinum super patitirium ...», 6/8/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 278· 18/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 904· 7/7/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 79· 23/2/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 119· 17/9/1352, *Zaccaria de Fredo*, αριθμ. 67· 27/2/1366, *Il miglior vino*, σ. 140, αριθμ. 2· «... νὰ τὸ βάνωμεν εἰς πρέζιον καθὼς τιμηθῇ τὸ σιτάρ(ιν) εἰς τ(ὸ) ἀλων(ιν), καὶ ὀλιγὸτ(ε)ρ(ον), σολδία δ΄ τὸ μουζουρι ...», 4/5/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 241· 9/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 124· «... εἰς πρέζιον καθὼς τιμηθῇ τὸ σιτάρι εἰς τὸ ἀλὼνι ...», 29/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 236.

81. «... εἰς πρέζιον καθὼς κάμεις καὶ με τοὺς ἄλλου<ς> σου συναλλάκτες ...», 13/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 54· 4/10/1547, Πέτρος Πατσιδιώτης, αριθμ. 33· 12/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 138· 8/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 45.

που θα πουλήσουν οι γείτονες⁸². Αν μάλιστα στην περιοχή υπάρχει κάποιος ισχυρός ιδιοκτήτης τότε ο προσδιορισμός γίνεται αναφορικά με αυτόν⁸³.

Η τάση αυτή για αοριστία στην τιμή των προϊόντων, η διάδοση της προκαταβολής σε συνδυασμό φυσικά και με άλλους παράγοντες, οδηγούσε κατ' ανάγκη σε διαιωνιζόμενες δοσοληψίες, αφού η αναντιστοιχία ή έστω οι διαφορές μεταξύ τιμήματος και ποσότητας των προϊόντων, άφηναν αρκετά συχνά οφειλές σε εκκρεμότητα, εδραιώνοντας μ' αυτόν τον τρόπο ένα είδος πελατειακών σχέσεων μεταξύ αγοραστή και πωλητή. Ίσως γι' αυτόν ακριβώς το λόγο ένα μεγάλο ποσοστό προπωλήσεων συνυπάρχει σε ενιαία πράξη με εκκαθαρίσεις λογαριασμών προηγούμενων ετών, οι οποίες συμψηφίζουν και ανανεώνουν παλαιότερες ανεξόφλητες οφειλές.

1.5. Προδεσμία και τόπος παράδοσης

Ο καθορισμός κάθε φορά της προδεσμίας για την παράδοση των προϊόντων βρίσκεται, όπως εξάλλου είναι και αναμενόμενο, σε άμεση συνάρτηση με το είδος του προϊόντος και την περίοδο παραγωγής του. Για παράδειγμα ο μούστος παραδίδεται κατά βάση τον Σεπτέμβριο⁸⁴,

82. «... computando dictum vinum mustum malvasie a circavicinis ...», 27/2/1366, *Il miglior vino*, σ. 140, αριθμ. 2· «... εις πρέξιον καθώς πουλήσουν οί τζηρκοβυζηνοι ...», 27/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 93· 27/12/1577, *Il miglior vino*, σ. 107, αριθμ. 3.

83. «... computando ipsum sicut Petrus Burgondionus vendet hoc anno super patiterium vinum sue de lo Gambaça ...», 10/6/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 567· «... in racione qua vendetur tunc temporis vinum domine Helene Cornaro super patiterio ...», 22/11/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 306· «... εις πρέξιον καθώς πωληθῶσι καὶ τὰ ἄλλα μοσχατα τοῦ καθαλάρ(η) ...», 27/5/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 325· «... διὰ σομβεντζιὸν τοῦ ἀμπελιοῦ μου κίμενω εἰς τοῦ Βαρδιάρη, ὑπὸ τὸ μέρος τῆς Ἀγίας Αἰκατερήν(η)ς τῶν Σιναιτῶν ... καὶ τὸ πρέξιον του νὰ γροικάτε τόσω ὅ,τι ἐδέλαν πουλήσει ὁ οἰκονόμος ἀπὸ κίνω τὸν τόπον μὲ μετριτὰ καὶ ὀλιγότερα ὑπέρπυρα πέντε εἰς τὰ μύστατα ἑκατὸν ...», 24/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 18· «... νὰ γροικάτε καθὼς πωλήση μὲ μετριτὰ ὁ μισερ Μπενέτος Κουρῆς ἀπὸ τὸ Πενταμόδη, τὰ κρασᾶ του ...», 29/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 105.

84. «... dare tenetur ... per totum mensem septembris proxime ... mistatos boni vini puri cretensis .C. ...», Ιανουάριος 1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 5· 31/1/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 5· 25/5/1304, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 765· 4/8/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 161· 13/4/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 20· 21/7/1603, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 183.

το σιτάρι τον Ιούλιο⁸⁵ ή τον Αύγουστο⁸⁶ το λινάρι τα μέσα Σεπτεμβρίου⁸⁷ το μαλλί τον Απρίλιο⁸⁸, ενώ τα τυροκομικά προϊόντα καθορίζεται ότι θα δοθούν τον Απρίλιο - Μάιο⁸⁹. Στις πράξεις του Μιχαήλ Μαρά αρκετά συχνά η παράδοση γίνεται «κατὰ τὴν ἐρχομένην βεντέμα» για το κρασί⁹⁰, ή «εἰς τὰ ἐρχόμενα ἀλώνια» για το σιτάρι⁹¹, ενώ για τα τυροκομικά προϊόντα σε χρήση βρίσκεται η λέξη «μούδα», την επόμενη δηλαδή μετά τη συνομολόγηση της συμφωνίας, περίοδο τυροκόμισης⁹². Σπανιότερα χρησιμοποιούνται κάποια ημερολογιακά ορόσημα, κυρίως δρησκευτικές εορτές, οι οποίες σηματοδοτούν την έναρξη ή τη λήξη της περιόδου παραγωγής. Έτσι το τυρί παραδίδεται το Πάσχα⁹³ ή κατά την εορτή των Αγίων Αποστόλων στα τέλη δηλαδή του Ιουνίου⁹⁴, το βαμβάκι την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής⁹⁵ ενώ για το κρασί λαμβάνεται ως σταθερό ορόσημο η εορτή του αγίου Μαρτίνου⁹⁶, στις 12 Νοεμβρίου, οπότε και γινόταν η δοκιμή των νέων κρασιών⁹⁷. Βέβαια δεν λείπουν και οι περιπτώσεις που η παραγωγή εξ αρχής δεσμεύεται για

85. 24/1/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 15· 20/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 257· 9/4/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 13..

86. 31/1/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 3· 16/4/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 38· Απρίλιος 1304, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 711· 1/5/1306, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 525· 18/3/1321, *Donato Fontanella*, αριθμ. 2· 7/1/1606, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 349.

87. 30/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 112· 10/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 159.

88. 2/2/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 16.

89. 27/1/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 24· 3/9/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 849· 7/6/1321, *Donato Fontanella*, αριθμ. 36· 13/4/1610, *Ιωάννης Κατζαράς*, αριθμ. 90.

90. 13/5/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 263· 9/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 53.

91. 18/5/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 288· 9/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 52· 27/11/1614, *Ιωάννης Κατζαράς*, αριθμ. 239.

92. 4/10/1547, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 33

93. 15/10/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 420· «... διὰ να' μαι κρατημένος ἀπὸ μέσα τῶν ἡμερῶν τούτης τῆς Πασχαλιᾶς νὰ σοῦ φέρω μὲ ταῖς ἑξοδαῖς μου ἐδῶ εἰς τὴν χῶραν, μιζήδραν χλορῇ ἓνα γομάρι ...», 12/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 135.

94. 4/9/1279, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 125· 22/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 934.

95. «... pro quibus tibi dare debeo per totam quadraiesimam maiorem proximam libras boni et neti bambacii .CCXVI. conductas ad stateram comunis meis expensis ...», 21/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 931.

96. Για τον Μαρτίνο της Τουρς, άγιο αποδεκτό και από τα δύο δόγματα βλ. ενδεικτικά D. Hung Farmer, *The Oxford Dictionary of Saints*, Oxford 2003, σ. 350-352.

97. «... τὸ ὅποιον κρασὶν σοῦ προμετερ(ω) με τὴν προβ(α) ἕως τοῦ Σᾶ Μαρτ(ῆ) σεγόντ(ο) οὐζαντζα ...», 16/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 65.

περισσότερα χρόνια αφού το παρεχόμενο ποσό φαίνεται να καλύπτει περισσότερες εσοδείες⁹⁸. Τέλος, όταν αυτό επιβάλλεται από τις περιστάσεις και το είδος του πωλούμενου προϊόντος, η ημερομηνία παράδοσης παραμένει εκκρεμής. Για παράδειγμα ο Δημήτρης Δυπλαράς, που αναφέρθηκε παραπάνω⁹⁹, σε πολλές από τις συναπτόμενες προπωλήσεις ζώων, αφήνει σε εκκρεμότητα την ημερομηνία παράδοσης για να μπορεί προφανώς να προμηθεύεται ζώα σφαγής ανάλογα με τις ανάγκες της αγοράς¹⁰⁰.

Τα πωλούμενα προϊόντα καθορίζεται κατά κανόνα ότι πρέπει να είναι κομίσιμα με έξοδα του πωλητή στο σπίτι ή το μαγαζί του αγοραστή¹⁰¹, ενώ σπανιότερα ο αγοραστής προσδιορίζει ένα διαφορετικό τόπο παράδοσης¹⁰². Περιστασιακά μόνο εντοπίζονται διαφορετικές συμφωνίες με παραλαβή των προϊόντων από τον τόπο παραγωγής τους ή με

98. «... De quo caseo tibi dare debeo milliaria .X. per totum mensem aprilis proximum, milliaria .XV. per totum mensem mai proximum, residuum casei per totum mensem iunii proximum ...», 31/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 332· 21/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 928· «... tibi remansi ad dandum et dare debeo pro mistatis boni et puri musti .CVII. iudaici ... Quid quidem tibi dare debeo per terminus infrascriptos : unam terciam partem ipsius per totum mensem septembris proximum venturum, aliam terciam per totum alium mensem septembris post ipsum venturum, et reliquum tercium per totum alium mensem septembris post ipsum venturum ...», 6/6/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 75· «... καὶ ἥτις πᾶσα χρόνον νὰ σοῦ δίδ(ω) λυτρ(ες) σ', ὅστε νὰ σὲ ἀποπληροσ(ω) τὰ λεγόμενα δουκάτα ...», 17/8/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β'*, αριθμ. 446· 1/10/1552, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 143.

99. Πρβλ. σχετ. παραπάνω υπόσημ. 31 και 32.

100. «... διὰ νὰ ἔμαι κρατημένος νὰ σοῦ δώσω εἰς πᾶσα σου ὄρεξιν καὶ θέλημαν τόσα ὀξᾶ μακελαρικᾶ ὅ,τι νὰ σὲ πληρόσω ...», 9/2/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Α'*, αριθμ. 131· 8/4/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Β'*, αριθμ. 45.

101. «... hic in Candida in domo sua eius omnibus expensis conductas mensuras boni frumenti cretensis .CL. ...», 24/1/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 15· 31/1/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 5· 16/4/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 38· 13/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 42· 24/4/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β'*, αριθμ. 214· 4/10/1547, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 34· «... διὰ νὰ ἔμαι κρατημένος νὰ σοῦ δώσω καὶ νὰ σοῦ κονσενιάρω μὲ ὅλλαις μου ταῖς ἔξοδαις, ἐδῶ εἰς τὴν χῶραν, εἰς τὸ σπήτι σου ... ὅ,τι ἀμίγδαλα γλυκιὰ κάμνω», 22/5/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Β'*, αριθμ. 205· 2/4/1567, *Μέρτζιος*, 298-299, αριθμ. 43.

102. «... hic in dicta Candida vel ad suuum casale nomine Pirgo ad suam voluntatem, suis omnibus expensis conductos, mistatos boni vini puri cretensis .C. ...», 30/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 200· «... conductas in casale Apostoli vel in Candidam ubi volueritis meis expensis ...», 31/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 326· 9/4/1470, *Cattapan*, I pittori Pavia, Rizo, Zafuri κτλ., 209, αριθμ. 1· «... καὶ νὰ σοῦ κονσενιάρω αὐτὸν με ταῖς ἔξοδαίς μου εἰς τὸ καράβη, ἢ εἰς ὅποιον μαγαντζὲν ἤδελες θέλ(ει) ἐσύ ...», 2/5/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β'*, αριθμ. 234.

επιβάρυνση του αγοραστή¹⁰³. Επίσης παράδοση μπορεί να συμφωνηθεί και σε άλλα μέρη αν κάτι τέτοιο επιβάλλεται από κάποιες ιδιαίτερες περιστάσεις είτε δηλαδή πρόκειται για εξαγωγίμο προϊόν οπότε συμφωνείται η παράδοση του κατευθείαν στο λιμάνι¹⁰⁴, είτε για υποκείμενα σε ειδικούς δασμούς προϊόντα (τυρί¹⁰⁵, μαλλί¹⁰⁶, βαμβάκι¹⁰⁷), αφού αυτά παραδίδονται «... ad stateram comunis ...», «... εις τὸν καμπαν(ὸν) τῆς ἐκλαμπροτάτης μας Αὐθεντίας ...». Τα επίσημα μέτρα και σταθμά φυλασσόταν σε ειδικό χώρο στην κεντρική πλατεία του Χάνδακα (Camera Pesarie Comunis – Staterá Comunis), όπου και έδρευαν οι κρατικοί ζυγιστές (Ponderatores Comunis)¹⁰⁸. Στο σημείο λοιπόν αυτό

103. «... salvo quod solvere debet nabulum ipsius casei deinde hic in Candida conducendi ...», 27/1/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 24· 3/9/1304, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 849· «... δια νὰ ᾿μενσταν κρατημένοι νὰ σοῦ δώσωμεν ... τόσα ὀξᾶ μακελαρικᾶ, ἄρεσκούμενά σου ... τὰ ὁποία ὀξᾶ νὰ ἔρχεσε νὰ σοῦ τὰ δίδωμεν ἀπο τὸ κουράδη μας ...», 21/8/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 450· «... καὶ ἐσὺ ὁ ρηθεὶς μισερ-Μπερνάρδος νὰ μὴν πληρώσης ἄλλον τίποτας εἰς αὐτὸ μόνον τὰ μισᾶ ἀγώγια καὶ ἐγὼ νὰ πληρόνω ὅλλα τὰ ἐπίλοιπα ...», 12/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 148· «... μὲ τοῦτο, νὰ πληρώσης ἐσὺ ὁ ρηθ(εὶ)ς κυρ Ἰακουμ(ῆς) τὰ ἀγώγια διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ χωριό ...», 18/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 184· «... διὰ νὰ ᾿μαι κρατημένος ... νὰ σοῦ δώσω ἐκῇ ὀξω, εἰς τὸ χωριό, τόσο τυρῇ πρόβιω, καλὰ τυροκομιμένω ... καὶ ἐσὺ νὰ τὸ φέρνης ἀπὸ ᾿κῇ ἐδῶ εἰς τὴν χώραν μὲ ταῖς ἔξοδοις σου ...», 4/7/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄*, αριθμ. 17· «... καὶ νὰ ἔρχεσε μὲ ταῖς ἔξοδοις σου εἰς τὸ μυτάτο μου νὰ σοῦ τὸ δίδω ...», 3/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄*, αριθμ. 229.

104. «... δια νὰ ᾿μαι κρατημένος εἰς τὴν πρώτην ἐρχομένην βαντεμ(αν) ἀφλῇ νὰ σοῦ δωσ(ω) καὶ νὰ σοῦ κονσενιάρω ἀπ' αὐτ(ὸ) με ταῖς ἔξοδοις μου εἰς τὸ καράβ(ι) ἢ εἰς τὸ σπήτη σου κρασὶν μοσχάτων ...», 21/5/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 303· 27/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 93· 12/7/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄*, αριθμ. 49.

105. 7/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 170· «... pro quibus tibi dare debeo ... tantum de bono caseo cretensi ... conducto ad stateram comunis meis expensis ...», 3/9/1304, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 850· 11/12/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 329· 16/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 46· «... δια νὰ ᾿μαι κρατημένος εἰς ταύτην τὴν μουδ(α) ἀφλῇ νὰ σοῦ δώσ(ω) καὶ νὰ σοῦ κονσενιάρω μὲ ἀγώγ(ια) ἐδικά μου εἰς τὸν καμπαν(ὸν) τῆς ἐκλαμπροτάτης μας Αὐθεντίας τυρῇ πρόβιω ...», 8/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 30· «... νὰ το φέρω εἰς το πέζος τῆς αὐθεντίας μας ...», 4/10/1547, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 33· 1/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 110. Πρβλ. ἐπίσης 13/5/1314, Paola Ratti Vidulich (εκδ.), *Duca di Candia, Bandi (1313-1329)*, Venezia 1965 (στο ἐξῆς DC, *Bandi*), αριθμ. 32 (45).

106. 2/2/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 16· 11/12/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 329. Πρβλ. ἐπίσης 13/5/1314, DC, *Bandi*, αριθμ. 33 (46).

107. «... libras boni et neti bambacii cretensi .C., conductas in Candidam ad stateram comunis et domum tuam meis expensis ...», 6/7/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 609· 21/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 931.

108. Για τα καθήκοντα και τις αρμοδιότητες των ζυγιστών βλ. σχετ. Γάσπαρης, Οι επαγγελματίες κτλ., 122-123, 126-128· του ίδιου, «Η οργάνωση μιας αγοράς. Χάνδακας 14^{ος} αι.», *Χρήμα και Αγορά στην εποχή των Παλαιολόγων*, Αθήνα 2003, σσ. 242.

έπρεπε να παραδοθούν τα συγκεκριμένα προϊόντα, τα οποία ζυγιζόταν και φορολογούνταν επί τόπου. Φόρο όφειλαν να πληρώσουν τόσο ο πωλητής όσο και ο αγοραστής παίρνοντας μάλιστα ο καθένας τη δική του απόδειξη. Η μεταφορά αυτή για ορισμένα προϊόντα, όπως για παράδειγμα το τυρί, ήταν υποχρεωτική και εντασσόταν στα μέτρα της διοίκησης για την πάταξη της φοροδιαφυγής και τον έλεγχο της παράνομης διακίνησής του¹⁰⁹. Εξάλλου για όλα γενικά τα προϊόντα η εισαγωγή τους στην πόλη σήμαινε την καταβολή συγκεκριμένων φόρων¹¹⁰ και ως εκ τούτου η παράδοση στο σπίτι του αγοραστή προϋπέδεται την κάλυψη αυτών των εξόδων από τον κομιστή – πωλητή. Μάλιστα η σιωπή των πράξεων σχετικά δηλώνει ότι αυτό ήταν και το κυρίαρχο συναλλακτικό έδος¹¹¹. Μόνο εξαιρετικά καθορίζεται κάτι διαφορετικό στις πράξεις με την επιβάρυνση του αγοραστή ενός μέρους ή και ολόκληρου από τον αντιστοιχούντα φόρο¹¹².

109. Για την όλη διαδικασία βλ. σχετ. Γάσπαρης, Οι επαγγελματίες κτλ., 123-124· Πανοπούλου, *Decima caseorum* κτλ., σσ. 250-253.

110. Για τους διάφορους δασμούς βλ. σχετ. Χ. Γάσπαρης, Οι επαγγελματίες κτλ., 123, υποσ. 4· Πανοπούλου, *Decima caseorum* κτλ., σ. 250. Πρβλ. επίσης E. Barbaro, *Legislazione Veneta. I Capitolari di Candia*, Venezia 1940, σσ. 135-138 (*Capitulare de illis qui sunt supra commercium portae*)· στο ίδιο, σσ. 146-147 (*Capitulare extimantum pelles*) = Σ. Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια της βενετοκρατούμενης Κρήτης (1298-1500)», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 4 (1940), 169-170 και 174-175 αντίστοιχα (σε περίληψη). Ο πίνακας που περιλαμβάνεται στο πρώτο καπιτουλάριο δίνει μια καλή εικόνα για το ύψος των εισπραττόμενων φόρων. Βλ. σχετ. E. Gerland, *Das Archiv des Herzogs von Candia im Königl. Staatsarchiv zu Venedig*, Strassburg 1899, σσ. 107-109, 113 = Barbaro, ό.π., σσ. 137-138 = Θεοτόκης, ό.π., 170.

111. «... καὶ ὅλαις ταῖς ἑξοδαῖς, ἥτις πόρτο, μεσιταρία μουζουργιάτικα ὅλλα νὰ τὰ πληρώνω ἐγὼ ὁ Χουμελᾶς καὶ ἐσὺ ὁ ρηθεὶς Παγομένος, νὰ μὴν ἔχεις καμίαν ἑξοδον ...», 22/5/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Β΄*, αριθμ. 205.

112. «... hic in dicta Candia in domo sua eius omnibus expensis conductos, salvo dacio porte ...», Ιανουάριος 1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 6· 22/2/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 83· «... καὶ ἐσὺ ὁ ρηθεὶς μισερ-Πέρος νὰ σε κρατημένος νὰ πληρώνεις τὸ ντάτζιον τῆς πόρτας καὶ τὴ ντ[γ]έτζημα {καὶ τὴν μεσιτάρειαν} ... Ἀκομὴ τὴν μεσιταρίαν νὰ πληρώνωμεν εἰς τὴν μέσιν ...», 24/1/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Α΄*, αριθμ. 19· «... τὸ ὁποῖον λυνάρι νὰ ἴμαισταν κρατημένοι μὲ ἀγῶγι ἐδικό μας, νὰ σοῦ τὸ φέρομεν καὶ νὰ σοῦ τὸ κονσενιάρωμεν εἰς τὸ σπήτι σου ... καὶ ἐσὺ νὰ μὴν πληρόσεις ἄλο τίποτας εἰς αὐτό, μόνον τὴν πόρτα ...», 7/2/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Α΄*, αριθμ. 113· «... καὶ ἐσὺ ὁ Βρουλέας νὰ πληρώνεις τὸ ντάτζιον τὴν πόρτα ...», 19/2/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Α΄*, αριθμ. 178· 25/2/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Α΄*, αριθμ. 206· «... καὶ νὰ πληρών(η)ς ἐσὺ καὶ τὸ ντάτζιον τῆς ...», 18/4/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Β΄*, αριθμ. 82.

1.6. Τρόποι εξασφάλισης

Ο εκτεθειμένος στη συγκεκριμένη δικαιοπραξία ήταν φυσικά ο αγοραστής, ο οποίος προκαταβάλλοντας τα χρήματα έπρεπε με κάποιο τρόπο να εξασφαλίσει την απαίτησή του για την έγκαιρη και προσήκουσα παράδοση των προϊόντων. Αυτό οι αγοραστές προσπαθούσαν να το επιτύχουν με ποικίλους τρόπους. Πρώτ' απ' όλα λοιπόν έντονη κάνουν την παρουσία τους στις πράξεις όλων των περιόδων οι εγγυητές. Συγγενείς και φίλοι των πωλητών επιστρατεύονται για να εγγυηθούν με την προσωπική τους περιουσία την εκτέλεση της συμφωνίας. Οι εγγυητές αυτοί άλλοτε δικαιοπρακτούν από κοινού με τον πωλητή, δηλώνοντας βέβαια στη συνέχεια ότι το τίμημα παραλείφθηκε αποκλειστικά και μόνο από τον πρωτοφειλέτη¹¹³, άλλοτε απλά δηλώνουν την παρεχόμενη εγγύηση¹¹⁴ και άλλοτε προσθέτουν τη δήλωση τους στο τέλος της δικαιοπραξίας, εγγυόμενοι προσωπικά με την περιουσία τους¹¹⁵. Σπανιότερα

113. «... Presbiter Odoricus capellanus Conave et Litaldus de Vicencia habitator in casali Peraski eius pleço dare tenentur Sophye, relicte Petri Cavatorta ... mensuras boni frumenti cretensis .L. ...», 27/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 193· 20/2/1279, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 38· 31/1/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 5· «... Manifestum facimus nos N. Beligno et Iohannes Greco ... quia recepimus ... a te Dominico Quaioto et tuis heredibus perpera .XVI. pro utilitate mei Nicolai solius ... », 16/4/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 25· 8/2/1305, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 1216· 4/4/1306, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 484· 15/3/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 144· 26/6/1349, Μανούσακας – van Gemert ό.π., 104, αριθμ. 8· «... Φανερόν κάμνωμεν ήμεϊς, Αντων(η) Τζαγγαρόπουλος, νοτάρ(ιος), τοῦ ποτὲ κυρ Μιχαήλ, πριντζηπαλ(ε), καὶ ἐγγυητ(ή)ς καὶ καθολικὸς πληρωτῆς εἰς ὅλλον καὶ μέρος Γιακουμῆ Τζαγγαρόπ[ουλος], νοτάριος, υἱὸς αὐτοῦ ... τότες νὰ ἐμπορῆς ἐσύ, ἡ λεγομένη εὐραία, νὰ μᾶς στρεντζέρεις, νὰ πληρώνεσε ὅλλα τὰ στάμενα σου, ὅ,τι ἤθελεν φένηται καὶ χρεωστῶ σου διὰ τοῦ γασταλδ(ο) ἀπὸ μας καὶ πᾶσα ἓνα μας, θέλεις ἀπὸ μενα τὸν πριντζηπαλ(ε), θέλεις ἀπὸ τὸν λεγόμενον ἐγγυητη μου, καὶ ἀπο τὰ καλὰ μας ...», 7/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 27· 26/8/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Γ΄*, αριθμ. 209· «... Ὁμολογοῦ ἴμεν ήμεϊς ἐγὼ Γεώργιος Παπαδόπουλος τοῦ ποτὲ κυρ-Μιχαήλ, πριντζηπάλλε καὶ ἐγγυητῆς καὶ καθολικὸς πληρωτῆς εἰς ὅλον καὶ μέρος ἀμάδη καὶ εἰς μοναχὸν Ἰωάννης Παπαδόπουλος, υἱὸς αὐτοῦ ... ὅτι ἔλαβα ἐγὼ ὁ πριντζηπάλλε σήμερον ἀπὸ σένα τὸν κυρ-Προκόπι Πάρμπον ...», 18/1/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Α΄*, αριθμ. 3.

114. 26/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 191· «... Manifestum facimus nos Leo Langadhyoti notarius grecus et Hemanuel Alavandino qui dicitur Pertipitra eius pleçius ... », 2/5/1306, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 535· 3/4/1321, *Donato Fontanella*, αριθμ. 16· «... Manifestum facimus nos Xoi Vlachena, principalis, et Michael Dhimniti, eius gener et pleçius ...», 2/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 23· 27/2/1366, *Il miglior vino*, σ. 140, αριθμ. 2· 7/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 27·

115. 15/4/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 240· «... pro quo est pleço Constantinus Sirropulo habitator in Candida ...», 3/5/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 280· 8/4/1538,

είναι τα περιστατικά παροχής εγγύησης σε ανεξάρτητη πράξη, η οποία έπεται της κύριας δικαιοπραξίας¹¹⁶. Το παιχνίδι των εγγυήσεων καθίσταται σε ορισμένες περιπτώσεις αρκετά πολύπλοκο όταν εγγυητές και πωλητές, σε προπώλησεις που ταυτίζονται χρονολογικά, εναλλάσσονται στους συγκεκριμένους ρόλους¹¹⁷.

Οι αγοραστές όμως δεν αρκούνται μόνο στις δηλώσεις των εγγυητών. Για την εξασφάλισή τους επιστρατεύονται ποικίλες μέθοδοι και ασφαλιστικές δικλείδες. Οι λατινόφωνες πράξεις περιορίζονται κατά βάση στην τόσο συνηθισμένη και διαδεδομένη για την εποχή ποινική ρήτρα¹¹⁸.

Μιχαήλ Μαράς 148 Β', αριθμ. 131· «... Άκομή ξεχοριστα ἐγώ, ὁ ἐγγυητ(ή)ς, ντε ράτ(α) ὀμπλεγαρίζωμαι ἐσένα τοῦ λεγομένου κυρ Ἰακουμ(ο), ἀνέν καὶ τοῦ πριντζηπαλ(ε) του ἤθελε σιγυρ(ει) τίποτας, ἢ ἤθελεν πάι εἰς τὸ κάτεργον, νὰ σοῦ διδ(ω) τὸ λεγόμεν(ον) κρασίν, νὰ σὲ πληρων(ω) ὡς εἴρητ(αι) ...», 16/4/1538, Μιχαήλ Μαράς 148 Β', αριθμ. 191· «... Ἔτι ἐγὼ Γεώργις Μαμουναῖς, υἱὸς τοῦ ἄνωθεν Μαννούσω, οἶμαι κοτέντος καὶ κάμνω τὴν ἔγγυησιν διὰ τὸν ἄνωθεν μου πατέρα ...», 4/2/1549, Μιχαήλ Μαράς 149 Α', αριθμ. 86· 29/3/1549, Μιχαήλ Μαράς 149 Α', αριθμ. 369· 4/10/1547, Πέτρος Πατσιδιώτης, αριθμ. 33· 3/1/1550, Πέτρος Πατσιδιώτης, αριθμ. 64· 4/8/1608, Μανόλης Βαρούχας, αριθμ. 532.

116. 25/2/1549, Μιχαήλ Μαράς 149 Α', αριθμ. 85α· 9/4/1549, Μιχαήλ Μαράς 149 Α', αριθμ. 383α (η αρχική πράξη προπώληση κρασιού : 29/3/1549, Μιχαήλ Μαράς 149 Α', αριθμ. 383).

117. «... Manifestum facimus nos Marcus Minio, serviens castri Themeni, principalis, et Michael Vidhale, eius plecius ... », 28/10/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 320 και « ... Manifestum facimus nos Michael Vidhale, principalis, et Marcus Minio, serviens castri Themeni, eius plecius ... », 28/10/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 321· 9/3/1538, Μιχαήλ Μαράς 148 Β', αριθμ. 42 και 9/3/1538, Μιχαήλ Μαράς 148 Β', αριθμ. 43· 13/3/1538, Μιχαήλ Μαράς 148 Β', αριθμ. 56 και 13/3/1538, Μιχαήλ Μαράς 148 Β', αριθμ. 57· «... Άκομή καὶ γὼ ὁ Μιχάλ(ης), ὁ κύρις τοῦ εἰρημένου Γεώργη, ἀπομένω ἐγγυητῆς καὶ πληρωτῆς εἰς τ' ἄνωθεν ...», 4/10/1547, Πέτρος Πατσιδιώτης, αριθμ. 33 και «... Άκομή ἐγὼ ὁ Γεώργ(ης), υἱὸς τοῦ ἄνω εἰρημένου Μιχάλι, ἀπομένω ἐγγυητῆς καὶ πληρωτῆς εἰς τ' ἄνωθεν ...», 4/10/1547, Πέτρος Πατσιδιώτης, αριθμ. 34. Πρβλ. επίσης τις 13/1/1350, Μανούσακας – van Gemert, ὁ.π., 105, αριθμ. 9· 2/3/1351, Μανούσακας – van Gemert, ὁ.π., 110-111, αριθμ. 14.

118. «Georgius Promundino ... dare tenetur Iohanni Allevandino ... boni frumenti cretensis ... sub pena dubli ...», 4/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 123· «... Manifestum facio ego Andreas Alexandro ... tibi Matheo Cutaioti ... quia recepi a te yperpera in Creta currentia octo, pro quibus quidem debeo dare tibi ... tantum boni et puri musti ... Et pro pena inde constituta yperpera viginti pro centenario yperperorum in anno ...», 23/11/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 15. Η διάδοση των ποινικών ρητρών δεν μπορεί να διαπιστωθεί με ακρίβεια, αφού κρατούσα είναι η θεωρία ότι και όταν ακόμη δεν αναφέρονται ρητά περιλαμβάνονται στο «... et cetera ...» με το οποίο συνήθως ο νοτάριος ολοκληρώνει την πράξη. Βλ. σχετ. για παράδειγμα τον τύπο που ακολουθεί στο κατάστιχό του ο Benvenuto de Brixano. Πρβλ. επίσης Μ. Τουρτόγλου, «Η εξασφάλιση των δικαιωμάτων στα μεταβυζαντινά δικαιοπρακτικά έγγραφα. Επιβιώσεις αρχαίων ελληνικών δικαίων», *Πρακτικά της*

Μόνο εξαιρετικά παρατηρείται η παροχή κάποιου είδους εμπράγματης ασφάλειας¹¹⁹. Αντίθετα οι μεταγενέστερες ελληνόφωνες και ιταλόφωνες προπωλήσεις ελάχιστα στηρίζονται στις ποινικές ρήτρες¹²⁰ και ακολουθώντας τη γενικότερη τάση της εποχής, παρουσιάζουν μία μεγάλη ποικιλία εξασφάλισης, πολλές φορές μάλιστα σωρευτικά για την ίδια συναλλαγή. Από εγγυητές και γενικές υποθήκες¹²¹ μέχρι και συ-

Ακαδημίας Αθηνών 71 (1996), σ. 115 επ. (= *Μελετήματα Ιστορίας Ελληνικού Δικαίου*, τ. 3, Αθήνα 2000, σσ. 33-40)· Ι. Χατζάκης, «Οι ποινικές ρήτρες στα κρητικά συμβόλαια της βενετοκρατίας», *Ραδάμανθυς* 1 (2003), 11-22 καθώς και τους πίνακες 2, 3 του Παραρτήματος.

119. «... Pro maiori autem securitate omnium tuorum suprascriptorum yperperorum tibi damus unam nostram vineam nomine Livadhy, positam in suprascripto casali tali modo, quod tempore vindemie te de predicto tuo vino appaccare possis et debeas absque nostra vel alicuius alius contrarietate ...», 9-10/3/1281, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 557· «... et pro tua maiori securitate et nexu fiducie tibi do et designo pro signo et pignore omnes meas possessiones terrarum et casarum copertarum et discoopertarum positas hic in Cretensi insula et in civitate Veneciarum quocumque modo michi pertinentes ac totum frumentum et vinum seu usufructum et redditum dictarum omnium possessionum mearum que omnia posis in termino et post terminum intromitere tua propria auctoritate cum miso et sine miso curie et ea vendere et alienare donec tibi solutum sit de omnibus suprascriptis ...», 9/1/1302, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 522· «... Set pro maiore tui securitate do et designo tibi ro tuo signo et pignore duos meos boves et .I. meum saumerium ...», 6/12/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 1085· «... Et pro maiore tua securitate designamus tibi .X. ex nostris peccudibus pro signo vel pignore si volueris, qui cum sint ad nostram custodiam, ad nostrum esse periculum et fortunam ...», 2/5/1306, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 534· «... Tu vero habes a me pro tuo signo et pignore sorcelum unum auri ponendis exagiorum trium et karatorum decem et trium ... », 7/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 29.

120. 13/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 48· «... καὶ νὰ χάνω καὶ πένα εἰς πᾶσα πετζῆ, ἀποῦ ᾗθελα δωσ(εῖ) ἄλονοῦ, ὑπέρπυρα κε΄ διὰ τὴν Πιετὰν ἀλεμόνιτα ...», 1/8/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 419· «... Καὶ ἃ δὲν σοῦ ἀτεντέρωμεν ἢ ἃ φανῇ καὶ δώσωμεν ἄλλοῦ ντζένερη, εἰς πᾶσα φωρᾶ νὰ χάνωμεν πένα ὑπέρπυρα κε΄ νὰ παγένουν εἰς τὴν φάμπρικαν τῆς ἐκλαμπρωτάτης μας αὐθεντίας ...», 18/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 82. Πρὸς βλ. ἐπίσης καὶ τοὺς πίνακες 2, 3 τοῦ Παραρτήματος.

121. «... ἐμπλεγάροντά σου τὰ κορμνιά μας καὶ τὰ καλά μας ὅλλα ...», 10/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 160· 1/8/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 419· «... ὁμπλεγάροντ(α) σου τὰ κορμνιά μας, τὴν σπορά μας καὶ τὰ βούγια μας τὰ καματερᾶ καὶ τὰ καλά μας ὅλλα ...», 26/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 27· 18/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 82· 21/7/1603, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 183. Πρὸς βλ. ἐπίσης Τουρτόγλου, ὁ.π., σσ. 42-43.

γκεκριμένες υποθηκεύσεις¹²² και ενεχυριάσεις¹²³. Στις πράξεις μάλιστα του Μιχαήλ Μαρά παρατηρήθηκε ότι στις προπωλήσεις κρασιού – και μόνο σ' αυτές – υπάρχει σχεδόν πάντοτε¹²⁴, εκτός των όποιων άλλων ασφαλιστικών δικλείδων και η φράση «... τὸ ὁποῖον σοῦ ὀμπλεγάρω καὶ τὸν καρπὸν του, ὅλω μου τὸ μέρος ...»¹²⁵. Το ακριβές περιεχόμενο αυτού του ὅρου είναι εκ πρώτης ὄψεως αρκετά προβληματικό. Μόνο μία προσεκτικότερη ανάγνωσή του και η συγκριτική του μελέτη με άλλες πράξεις μπορεί να δια φωτίσει περισσότερο τα πράγματα. Πρώτ' απ' όλα λοιπόν με δεδομένη την καλή νομική κατάρτιση του Μιχαήλ Μαρά η τοποθέτηση των λέξεων δεν είναι σε καμία περίπτωση τυχαία. Ερμηνεύοντας λοιπόν κατά γράμμα τη συγκεκριμένη φράση φαίνεται να μη σημαίνει τίποτε άλλο παρά την υποθήκευση του ακινήτου και την ενεχυρίαση της παραγωγής. Αποτελούσε δηλαδή σαφώς σκοπό των μερών – και φυσικά του νοταρίου – η διπλή εμπράγματη εξασφάλιση του αγοραστή με ἐνέχυρο και υποθήκη. Εξάλλου όπου ισχύει κάτι διαφορετικό αυτό γίνεται εύκολα κατανοητό από τη διατύπωση της πράξης. Όταν δηλαδή το ἀμπέλι δεν ανήκει κατά κυριότητα στον πωλητή, αλλά το έχει με τη βάση κάποιας αγροληπτικής σχέσης, η εξασφάλιση του αγοραστή περιορίζεται στην ενεχυρίαση της παραγωγής¹²⁶ ή παραλείπεται εντελώς¹²⁷. Με την εμπράγματη αυτή εξα-

122. 6/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 128· 2/5/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 234· 21/7/1603, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 183· «... καὶ ἀνίσος καὶ δεν του τα θέλασι δόσι, καθὸς τοῦ προμετάρου, τοῦ ὀμπλεγάρου να ἔχει ἀπόξιλα ἀποκί καὶ ὀμπρὸς το ἀμπέλλι ὅπου εχου στο Κάμπω ... να το κρατί καὶ να τό 'χι, ὅστε να πλε-ρόσου τα ἀνωθεν υπέπυρα ...», 7/1/1606, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 349· 4/8/1608, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 532.

123. 18/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 175· 20/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, σ. 62, αριθμ. 75· «... καὶ ἀ δέν ἤθελεν ατεντέρι ... να μπορί ὁ ἄνοθεν ἀφέντις Κατερίς, δέν ἀμποδίζοντας τα ὄρδενε, να πέρνι τα βούγια του γί ἀπο ἄλα ὀζά, ἀν ἔχι ...», 23/8/1611, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 732.

124. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις προπωλήσεων κρασιού χωρίς αυτή τη δικλείδα εξασφάλισης π.χ. 18/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 184.

125. Πρβλ. σχετ. τον πίνακα 2 του Παραρτήματος.

126. «... καὶ ῥεστάρω σου ἀλιθινᾶ ὄλλα ὑπέρπυρα κθ' , ἤγουν εἴκοσι ενέα διὰ τὰ ὁποῖα σοῦ ὀμπλεγάρ(ω) τὸ ἀμπέλι μου ἀπόχω εἰς τὸ χωρ(ιον) Βελούλη, εἰς τὸν τοπ(ον) τοῦ μισερ Μαρή Δραγανυγ(ο), νὰ σοῦ δωσ(ω) τὸν καρπὸν του εἰς τὴν βεντεμ(αν) ἀφλδ' εἰς πρέξιον μυστατα δ' εἰς τὸ ὑπερπυρων ...», 30/8/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 486· «... διὰ σομβεντζιὸν τοῦ τόπου μας του Καρονισοῦ, ἤγουν τῶν ἀμπελιῶν μας, ὅπου εὐτιάνωμεν ὁμοίως καὶ τὰ τρίτα τῶν γονικαῶν μας, σοῦ ὀμπλεγάρωμεν τὸν καρπὸν τως, τὸ μέρος μας ...», 16/3/1549, *Μιχαήλ Μαρά Α'*, αριθμ. 303.

127. 17/8/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 193 (εν προκειμένῳ η πωλήτρια δικαιοπρακτεῖ βάσει πληρεξουσίου, το οποίο ἴσως να μην της παρείχε ευρύτερες εξουσίες για παροχή εμπράγματης ασφάλειας).

σφάλιση πρέπει εξάλλου να συνδεθεί κατά πάσα πιθανότητα και η αναλυτική παράθεση των στοιχείων του ακινήτου (ακριβής τοποθεσία και τυχόν φεουδαρχικά δικαιώματα), πληροφορίες οι οποίες προτάσσονται ακριβώς πριν τη διατύπωση της υποθήκης¹²⁸. Την ίδια εξάλλου περίοδο κάνει την εμφάνισή του και ένας ακόμη όρος εξασφάλισης, ο οποίος σταδιακά ενσωματώνεται στην τυπολογία της συγκεκριμένης πράξης. Με άλλα λόγια στη συντριπτική πλειοψηφία των πράξεων του 16^{ου} αιώνα προβλέπεται το δικαίωμα του αγοραστή σε περίπτωση υπερημερίας ή πλημμελούς εκπλήρωσης από μέρους του πωλητή να ικανοποιηθεί αγοράζοντας με έξοδα του πωλητή αντίστοιχη ποσότητα προϊόντων σύμφωνα με την ακριβότερη τρέχουσα τιμή της αγοράς: «... Άλλοτρόπως νὰ ἀγοράξεις ἄλλον τόσον κρασὶν [...] μυστατα τριακοσα ... ἀπάνω εἰς τὰς ἐξόδους μας, χωρὶς ἐναντίον...»¹²⁹. Αξίζει βέβαια εδώ να σημειωθεί ότι η ρήτρα αυτή απαντά όχι μόνο στις προπωλήσεις αγροτικών προϊόντων, αλλά και σε ένα ευρύτερο φάσμα δικαιοπραγιών, στις οποίες η συναλλαγή βασίζεται σε κάποια μορφή προκαταβολής ή προεξόφλησης.

Όλοι αυτοί οι τρόποι εξασφάλισης πολλές φορές συνυπάρχουν αδροιστικά σε μία και την αυτή πράξη, δηλώνοντας καθαρά με αυτόν τον τρόπο την επικρατούσα ανασφάλεια στις συναλλαγές. Σε μία μάλιστα ευρύτερη συγκριτική μελέτη των πράξεων της ύστερης περιόδου εύκολα διαπιστώνεται ότι συν τω χρόνω οι όροι εξασφάλισης όχι μόνο ενσωματώθηκαν στις ίδιες τις πράξεις, αλλά και ο καθένας από αυτούς συνδέθηκε με διαφορετικό είδος προϊόντος. Πιο συγκεκριμένα η διπλή εξασφάλιση με υποθήκη και ενέχυρο συνδέεται όπως τονίστηκε με τις

128. «... διὰ σομβετζιὸν καὶ εὐτιάσιμον τῶν δυό μου ἀμπελλων, κίμενα εἰς τὴν Παπαδουλιώτισά, ὑ[πὸ τὸ] μέρος τῶν αὐθεντῶν τῷ Ντεμεντζ(ω), τὰ ὁποία σοῦ ὀμπλεγάρω καὶ τὸν καρπον τους ὅλλο μου τὸ μέρος ...», 2/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 2· «... διὰ σομβετζιὸν καὶ εὐτιάσιμον τῶν ἀμπελλιῶν μου ὀλλονῶν φραγγατ(ων) καὶ τριτ(ά)ρ(ικων) βαλμ(εν)α εἰς τὸ λεγόμεν(ον) χωρ(ίον), τὰ ὁποία σοῦ ὀμπλεγάρ(ω) καὶ τὸν καρπὸν τως ὅλλον ...», 21/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 78· 23/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 87.

129. Ο όρος απαντά σχεδόν σε όλες τις πράξεις του 16^{ου} και του 17^{ου} αιώνα. Βλ. ενδεικτικά 7/3/1538, *Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄*, αριθμ. 23· 2/4/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Β΄*, αριθμ. 8· «... Εἰς ἀλλέως καὶ δὲν ἤθελα τεντέρη εἰς τὸ λεγόμενον τέρμενον, νὰ τὸ ἀγοράξης ἀπάνω εἰς ταῖς ἐξοδές μου εἰς πρέξιων τὸ ἀκριβότερον ...», 3/1/1550, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 64· «... et non attendando, come di sopra, possa detta Hebreia comprarli da altri a danni et interessi delli predetti ...», 17/6/1590, *Zorzi Troilo*, αριθμ. 24· «... καὶ ἂ δὲν ἤθελεν ἀτεντέρι ὅς ἀνοδεν προμετάρι, νὰ μπορὶ νὰ τὸ ἀγοράξει ἀποπάνω τοῦ τὸ ἀκριβότερο, ὀμπλεγάροντας τ' ἀμπέλια τοῦ νὰ μπορὶ νὰ πλερόνεται ἀπο κίνα με ὅ,τι μόνον τοῦ θέλι φανῇ με τι στράτα τζι δικαϊόσινις ...», 11/8/1610, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 678· 1/4/1609, *Ιωάννης Κατζαράς*, αριθμ. 61.

προπωλήσεις κρασιού, η γενική υποθήκη με το σιτάρι¹³⁰, το λινάρι¹³¹, τα τυροκομικά προϊόντα¹³² και τα ζώα σφαγής¹³³. Βέβαια μία τέτοια παγίωση ούτε χωρίς εξαιρέσεις είναι ούτε και εμποδίζει τα μέρη να προσθέσουν αδροιστικά και άλλους σχετικούς όρους.

1.7. Κάποιοι πρόσθετοι όροι

Στα πλαίσια των συγκεκριμένων δικαιοπραξιών αναφέρθηκε και παραπάνω ότι εκτός από τον κεντρικό πυρήνα της πράξης η συναλλακτική ελευθερία των μερών πολλές φορές προσθέτει ποικίλους όρους. Οι όροι αυτοί υπαγορεύονται από τις κρατούσες στην κάθε περίπτωση συνθήκες και επειδή δεν εμφανίζονται ιδιαίτερα συχνά κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθούν ξεχωριστά ώστε να τονιστεί ακριβώς αυτή τους η ιδιαιτερότητα. Ακολουθώντας λοιπόν τη φόρμα της ίδιας της δικαιοπραξίας παρατηρούνται συμφωνίες που καθορίζουν ότι ο αγοραστής πρέπει να ενημερωθεί εγκαίρως πριν από την έναρξη της παραγωγής για να παραστεί ο ίδιος ή κάποιος αντιπρόσωπός του στη συλλογή του προϊόντος¹³⁴ ή άλλες, οι οποίες αντίθετα με τον κανόνα προσδιορισμού του ακινήτου προέλευσης του πωλούμενου προϊόντος, δίνουν στον αγοραστή το δικαίωμα να επιλέξει ο ίδιος ανάμεσα στα ακίνητα του πωλητή αυτό απ' όπου θα πάρει τα οφειλόμενα προϊόντα¹³⁵. Ανάλογη συμ-

130. 24/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 17· 6/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 129· 26/8/1549, *Μιχαήλ Μαράς, 149 Γ'*, αριθμ. 209.

131. 10/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 160· 7/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 113.

132. 1/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 110· 30/7/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 146.

133. 22/8/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 453· 28/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 49· 20/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 270.

134. «... tamen vindemiare non debet absque eius consensu et voluntate ...», 30/3/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 200· «... Et non debemus vindemiare nisi erit ibidem tuus nuncius ...», 1/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 137· «... Et non debeo ponere manum ad vindemiandum nisi dederò vobis per .III. dies ante in noticiam ad hoc ut possitis esse presentes ...», 10/12/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 1096· «... Et debeo vobis dare in noticiam per tres dies ante quam ponam manum ad vindemiandum ad hoc ut possitis esse presentes ...», 19/1/1305, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 1180· «... Et debeo tibi dare in notitiam diebus .VIII. ante quam incipiam vindemiare ...», 27/6/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 106.

135. «... mistatos boni vini puri cretensis .C. de suis vineis casalis Daffenee ubicumque tollere voluerit ...», 1/2/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 31· 24/2/1279, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 51· «... tibi dare debeo mistatos boni vini cretensis .LX. ... de bono et puro musto cretensi iudaico de vineis Parasci et Scalani, quas laboro, de quo volueris ...», 14/3/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 220· 4/6/1304, *Pietro*

φωνία μπορούσε επίσης να επιτευχθεί σε περίπτωση, που η απαίτηση για ποιότητα από μέρους του αγοραστή επέβαλλε δικαίωμα επιλογής των κατά γένος προσδιορισμένων προϊόντων, πράγμα που όμως δεν καταργούσε πάντοτε το κομίσιο¹³⁶.

Αρκετά συχνά παρουσιάζονται επίσης συμφωνίες για την αποκλειστική διάθεση του συνόλου της παραγωγής στον αγοραστή, ακόμη και αν υπερβαίνει τη συμφωνηθείσα ποσότητα¹³⁷ ή δέσμευση του πωλητή να μη διαδέσει προϊόντα σε άλλο αγοραστή¹³⁸, μέχρι

Pizolo II, αριθμ. 771· 1/11/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 281· «... de vineis meis suprascripti Andree, de quibus volueris », 27/1/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 90· «... διὰ νὰ ῥμαισταν κρατημενοι εἰς τὴν πρώτην ἐρχομένην βεντεμ(αν) ἀφλη, νὰ σοῦ δώσωμεν καὶ νὰ σοῦ κονσενιάρωμεν εἰς τὸν μαγαντζέ σου με ταῖς ἑξόδαίς μας ἀπ' αὐτ(ο), ἀπ' ὅποιον ἐσὺ ἤθελες θελεῖ κρασὶν μουστ(ον), μυστατα φερμ(α) τριακόσα...», 7/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 23.

136. «... Nicolaus Blanco beccarius ... dare tenetur Moysi iudeo ... pelles masculas multolinas tale quales placuerit de beccaria ipsi iudeo ... », 7/6/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 374· «... yperpera .CV. pro quibus tibi dare debeo per totum mensem augusti proximum .CCC. bonas pecudas a lacte ad electam ...», 13/5/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 478· «... Marinus Geno fuit contentus et confesus quia recepit a Markesina uxore Octoneli Vicentino yperpera .XXXVIII. pro quibus sibi debet dare per totum mensem augusti pecudes .C. Verumtamen dicta Markesina debet mittere suos nuncios in Mirabello et dominus Marinus debet sibi ponere ante eis suas pecudas et ipsi debent elligere ipsas. Que pecudes debent computari sicut suprascriptus Marinus vendet de suis pecudibus aliis et ipsa debet ei satisfacere ...», 17/5/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 498· «... δίνοντ(ά) σου ἑξουσίαν ὅταν ἔλθης ἐκῇ ὀπόχωμεν τὰ ὀζᾶ μας καὶ δὲν οἶμαισταν ἐκῇ νὰ ἀπλώνεις ἀπατό<ς> σου νὰ πέρνεις τόσα ὀζᾶ ὅτι νὰ πληρόνεσε ...», 12/2/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 136· 8/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 45· 20/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 270.

137. 25/7/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 147· «... Manifestum facimus nos Antonius Gradonico, principalis, et Costas Marmara, eius socer et plecius ... quia pro yperperis in Creta currentibus undecim, que a te habuimus et recepimus, sumus contenti dare tibi mistata boni et puri musti centum de vineis mei suprascripti Antonii ... Insuper autem teneris totam remanentem quantitatem vini llpuri mustill, quam llpredictell vinee mei suprascripti Antonii hoc anno presenti producent, emere et accipere, ac ego eam ll totam remanentem quantitatemll tibi contentus dare sibi ad rationem yperperorum duodecim pro centenario mistatorum ...», 20/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 55· 7/3/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 136· «... καὶ αν κάμ(ω) καὶ πληωτερ(ον) εἰς τὸ μέρος μου νὰ σοῦ τὸ δίδω εἰς πρέξιον συναλλακτικὸν ...», 9/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 42· 30/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 228· 11/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 64.

138. «... tamen infra suprascriptum terminum nullas pelles de similibus predictis masculis beccarie vendere modo aliquo non debet vel ingenio sub pena unius yperperi ...», 20/4/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 253· «... Sciendum quod caseum neque lanam vendere non debeo nec vendi facere ...», 2/9/1280, *Leonardo*

τουλάχιστον τη συμπλήρωση της οφειλόμενης ποσότητας¹³⁹.

Τέλος στις πράξεις του Μιχαήλ Μαρά κάνει την εμφάνιση του συνδεδεμένος με τις προπωλήσεις του κρασιού και ένας άλλος όρος που σχετίζεται με την ποιότητα. Η δυνατότητα δηλαδή σε περίπτωση που το κρασί δεν ανταποκρίνεται ποιοτικά στις απαιτήσεις του αγοραστή να επιστραφεί στον πωλητή το προϊόν και η εξόφληση να γίνει σε ρευστό¹⁴⁰.

1.8. Το κλείσιμο του κύκλου

Ανεξάρτητα από την ποικιλία αυτή των συμφωνιών, συνηθισμένων ή μη, των περιεχόμενων σε μια τέτοια δικαιοπραξία, ο κύκλος των δοσοληψιών μεταξύ των μερών ολοκληρωνόταν κάτω από κανονικές συνθήκες με την παράδοση των προϊόντων και την εξόφληση του τιμήματος, εφόσον υπήρχε παρόμοια εκκρεμότητα. Αυτό τουλάχιστον αποδεικνύουν οι εξοφλητικές αποδείξεις, τις οποίες οι νοτάριοι συχνά επισυνάπτουν στην αρχική πράξη. Σ' αυτές δηλώνεται η λήξη της συναλλακτικής σχέσης μεταξύ των μερών, το ανίσχυρο πλέον της αρχικής προώλησης, η εξόφληση και η ικανοποίηση του αγοραστή¹⁴¹. Όμως όλες οι προπωλή-

Marcello, αριθμ. 213· «... καὶ νὰ χάνω καὶ πένα εἰς πᾶσα πετζῆ, ἀποῦ ἤθελα δωσ(ει) ἄλονοῦ, ὑπέρπυρα κε' διὰ τὴν Πιετὰν αλεμόνιτα ...», 1/8/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 419· 4/10/1547, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 33· 22/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 205· «... καὶ νὰ μὴν πορῶ νὰ δώσω ἄλλοῦ, παρὰ νὰ σοῦ τὰ δίδω ὅλλα ἐσένα ...», 18/7/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 78.

139. «... Et est sciendum debeo primo tibi satisfacere de vino suprascripto ante quam incipiam satisfacere aliis personis ... », 22/11/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 306· «... Preterea non debemus vendere alicui alio merchadanti caseum atque lanam, donec tibi dictum debitum integre persolvantur ...», 14/4/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 186· «... Καὶ ἄλλοῦ τινὸς νὰ μὴν ἔχω ἐξᾶ νὰ δώσω τιρί, ἕως νὰ ἴποπληρωθεῖς ἐσὺ ...», 4/10/1547, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 34.

140. «... Καὶ ἂ δὲν γενῆ πρῶτα νὰ τυχένη νὰ τὸ πέρνω ὀπίσω τὸ λεγόμενόν μου κρασὶν καὶ ἐγὼ νὰ σοῦ ρέσποντέρω νὰ σοῦ δίδω τόσα τορνέσα τότε, ὅ,τι ἤθελες εὐγάνειν εἰς τὴν σπίνα, εἰς τὰ πρῶτα σου κρασᾶ ...», 24/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 214· 24/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 215· 17/6/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 286.

141. «... Ὁμολογῶ ἐγὼ, ὁ ἄνωθεν Σεργ(η) Κορέσης, ὅτι κράζωμαι πληρωμένος ἀπὸ σένα, τὸν ἄνωθεν Βλαδήμερον, ἀμπατάρωντ(α) ὅ,τι μοῦ ἔδωκες ἕως σήμερον [καὶ ἡ ἄνωθεν γραφὴ] ἔστω ἡλιομένη ...», 11/11/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 61α (ἡ αρχικὴ πράξη : 16/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 61)· 15/5/1550, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 205α (ἡ αρχικὴ πράξη : 22/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 205)· 18/4/1550, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 45α (ἡ αρχικὴ πράξη : 10/7/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 45)· 28/8/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 93α (ἡ αρχικὴ πράξη : 27/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 93). Κάποιες φορές οἱ ἀποδείξεις

σεις δεν εξελισσόταν πάντοτε με τον ιδανικό αυτόν τρόπο. Εξωτερικοί παράγοντες μπορούσαν να επηρεάσουν την παραγωγή τόσο ως προς την ποσότητα όσο και ως προς την ποιότητά της, με αποτέλεσμα την αδυναμία του πωλητή να ικανοποιήσει τον αγοραστή ή να καλύψει πλήρως το τίμημα με τα αντίστοιχα προϊόντα. Μία ομάδα πράξεων από το κατάστιχο και πάλι του Μιχαήλ Μαρά αποδίδει αρκετά έκδηλα την κατάσταση στην οποία θα μπορούσε να οδηγήσει μία κακή χρονιά στην παραγωγή. Τον Απρίλιο λοιπόν του 1538 ο τζαγγάρης Γεώργιος Δραγασώτης προπωλεί στον Γεώργη Φράγκο ποσότητα κρασιού, υποσχόμενος να την παραδώσει τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους¹⁴². Σε πράξη όμως του επόμενου έτους ομολογεί ότι «... τὸ λεγομεν(ον) του αμπελ(ιν) ...» δεν παρήγαγε το συγκεκριμένο χρόνο και έτσι δεν παραδόθηκε τίποτε στον αγοραστή. Επιπροσθέτως παραδέχεται ότι στο ενδιάμεσο διάστημα πήρε από τον αγοραστή και άλλα χρήματα «... διὰ σομβεντζιὸν τοῦ λεγομενου του ἀμπελιου ...»¹⁴³. Φαίνεται όμως ότι και οι επόμενες εσοδείες δεν ήταν τόσο καλές και ο Δραγασώτης, όπως τουλάχιστον προκύπτει από τη σχετική εξοφλητική απόδειξη, κατάφερε μόλις τον Ιούνιο του 1542, τέσσερα δηλαδή χρόνια μετά την αρχική συμφωνία, να κλείσει τους λογαριασμούς του με τον Φράγκο¹⁴⁴. Παρόμοια παραδείγματα και όταν ακόμη δεν είναι δυνατό να παρακολουθήσει κανείς όλη τη σχετική πορεία, αφθονούν στα νοταριακά κατάστιχα. Επίσης όροι ότι σε περίπτωση ελλιπούς παραγωγής δεσμεύεται και η εσοδεία του επόμενου έτους δεν είναι άγνωστοι¹⁴⁵. Οι υπερημερίες αυτές του οφειλέτη οδηγούσαν αναγκαστικά στη διαιώνιση των δοσοληψιών και στη δεμελίωση πελατειακών σχέσεων μεταξύ των μερών. Γι' αυτούς λοιπόν ακριβώς τους λόγους και οι σχετικές εκκαθαρίσεις λογαριασμών συνυπάρχουν πολλές φορές σε ενιαία πράξη με τις προπωλήσεις¹⁴⁶.

αυτές είναι ενσωματωμένες στην προπώληση της επόμενης χρονιάς (π.χ. 28/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 337), ενώ και οι πράξεις που περιέχουν εκκαθάριση λογαριασμών και προπώληση μπορούν να εκληφθούν ως προς την προηγούμενη χρονιά αποδείξεις εξόφλησης. Πρβλ. επίσης τους πίνακες 2, 3 του Παραρτήματος.

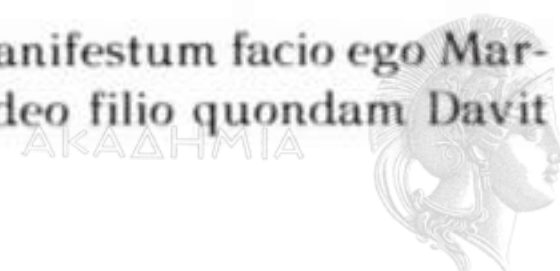
142. 12/4/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 167.

143. 8/5/1539, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 167α.

144. 5/6/1542, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 167β.

145. «... ξεκαθαρίζοντ(α) τοῦτ(ο), ὁκαὶ ἂ δὲν σωσ(ει) τὸ μερτικόν μου νὰ σὲ ἀποπληρώσω, ὅ,τι σου ἤθελα ἀπομίνη ρῆστος, νὰ σὲ πληρον(ω) εἰς τόσον μοσχάτων ἀπὸ τὸ λεγόμεν(ον) ἀμπέλ(ιν) τὴν 6^{αν} ἐρχομενην βεντεμ(αν) ἀφλθ', εἰς πρέζιον συναλλακτικόν, καὶ νὰ ᾖ οἱ ἀμπλεγάδο σου τὸ λεγόμεν(ον) ἀμπελ(ιν) ἕως τὸ ἀποπλήρωμάν σου ...», 2/5/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 234· 22/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 200.

146. 16/4/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 38· «... Manifestum facio ego Marcus Burbuliaco habitator in castro Peraschi tibi Helie iudeo filio quondam Davit

Κάνοντας για παράδειγμα ένα σχετικό απολογισμό στα τέσσερα δημοσιευμένα κατάστιχα του Μιχαήλ Μαρά το 1/3 περίπου των προπωλήσεων συνυπάρχουν σε μία και την αυτή πράξη με εκκαθαρίσεις λογαριασμών. Οι πρακτικές αυτές ανάγκαζαν τον αγρότη να δεσμεύει για συνεχείς χρονιές την παραγωγή του κάτω από τη δαμόκλειο σπάδη της δυνατότητας του αγοραστή να πωλήσει το υποθηκευμένο ακίνητό του ή να τον φυλακίσει εκβιάζοντας την κατά γράμμα εκτέλεση των όρων της δικαιοπραξίας. Οι πράξεις μάλιστα των τελευταίων αιώνων είναι αρκετά επεξηγηματικές σχετικά περιγράφοντας με ακρίβεια όλα τα μέσα που μπορούσε να διεξέλθει ο αγοραστής για την εξασφάλιση της εξόφλησής του. Όχι μόνο δηλαδή αναμειγνύονται στη σχετική διαδικασία οι δουκικοί γαστάλδοι ή ο τοπικός καστελλάνος¹⁴⁷, αλλά παρέχεται και το

Vilara iudei habitatori Candide quod facta omni ratione inter nos, tibi ad dandum remansi yperpera .XXXII. pro quibus tibi dare debeo per totum mensem setembris proximum mensuras boni et neti frumenti novi cretensis .XXX. et mistatos boni et puri musti cretensis iudaici .CC. de vineis Peraschi ...», 18/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 905· 21/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 928· 6/6/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 75· «... Manifestum facimus nos Georgius Bellamo, principalis ... et Hemanuel Spanopulo, eius plecius ... tibi Herini Stathene ... quia pro yperperis in Creta currentibus duobus et dimidio, que tibi dare || remansimus || pro tota solucione vini, quod tibi debimus anno preterito, et pro yperperis in Creta currentibus septem, que ad presens a te habuimus ...», 13/12/1338, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 42· «... Φανερόν κάμνω ἐγώ, Γεώργ(η) Λογοδέτ(η)ς ... ὅ[τι] οἶδα σήμερον λογαριασμόν συμβιβαστικόν μετὰ σένα τὸν μαῖιστρο Μπενέτο Ντε Στέφανον Ταγιαπερ(α), οἷτι εἶσε πρεζεντε καὶ κοτέντος ἀπ' ο,τι ἤχαμεν νὰ κάμωμ[εν] εἰς ὄλλον τὸν περασμένον καιρὸν καὶ ἐμπατάραμεν ὅ,τι ἄρα ἔδωκεν καὶ ἐπῆρ[εν] εἰς τοῦ ἄλλου μας καὶ μὲ γραφαῖς καὶ χωρὶς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως σήμερον καὶ ῥεστάρω σου ἀλιδινᾶ ἄλλα ὑπέρπυρα δυὸ καὶ σολδία ιβ' καὶ τὴν σήμερον μοῦ ἔδωκες ἄλλα ὑπέρπυρα τριάντα ἕνα καὶ σολδία δ', γίνονται ὁμοῦ δουκάτα κορέντε τέσσερα, διὰ σομβετζιὸν καὶ εὐτιάσιμον τῶν δυὸ μου ἀμπελλων ...», 2/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 2· 4/10/1547, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 33· 18/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 4· 8/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 45· 30/7/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 146· Πρβλ. σχετ. τους πίνακες 2, 3 του Παραρτήματος.

147. «... καὶ ταῦτα πάντα νὰ σκουδάρεις ἀπὸ μᾶς καὶ πᾶσα ἕνα μας, ἀμάδι καὶ εἰς μοναχόν, καὶ ἀπο τὰ καλὰ μας διὰ τοῦ γαστάλδ(ο), ἢ διὰ τοῦ αὐθέντ(η) τοῦ καστελιάνου ...», 30/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 112· «... καὶ ταῦτα νὰ σκοδ(έ)ρ(η)ς ἀπὸ μᾶς ... διὰ τοῦ γαστάλδ(ο) ἢ διὰ τῶν κροϊτάδων ...», 8/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β'*, αριθμ. 34· «... Καὶ ταῦτα νὰ σου δίδω εἰς ἀποπλήροσιν, ὅλον τιρὶ τὴν μούδα τὴν ἐρχώμενην, ἰδοῦ νὰ με ἀμαχεύης περ θῆα τοῦ γαστάλδου ...», 11/9/1552, *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 111· 11/7/1608, *Ιωάννης Κατζαράς*, αριθμ. 30. Για τις αρμοδιότητες των γαστάλδων βλ. ενδεικτ. M. Ferro, *Dizionario del diritto commune e veneto dell'avvocato*, τ. I-II, Venezia 1778-1781 : λήμμα «Gastaldo» (τ. II, σ. 1-2)· N. Karapidakis, *Administration et milieux administratifs en Crète vénitienne (XVle siècle)*, (thèse pour l'obtention du diplôme de l'archiviste – paléographe), Paris 1983, σσ. 168-172.

δικαίωμα στον αγοραστή να προβεί εκ των προτέρων σε όλες εκείνες τις απαραίτητες διαδικασίες για να προετοιμάσει την εκτελεστικότητα των απαιτήσεών του σε περίπτωση υπερημερίας ή πλημμελούς εκπλήρωσης της συμφωνίας, σφραγίζοντας εκ των προτέρων την πράξη του και εξασφαλίζοντας με την υπογραφή του δούκα την επικύρωση της εκτέλεσής της¹⁴⁸. Σε ορισμένες μάλιστα από τις πράξεις ο πωλητής παραιτείται εκ των προτέρων από την άσκηση οποιουδήποτε δικαιώματος και προνομίου δίνοντας τη δυνατότητα στον αγοραστή να εξασφαλίσει πιο εύκολα τις απαιτήσεις του¹⁴⁹.

2. ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΠΡΑΞΙΕΣ

2.1. Τα δανειστικά ομόλογα

Η τυπολογία της συγκεκριμένης πράξης παρουσιάζει ιδιαίτερες ομοιότητες με τη φόρμα που ακολουθείται στην περίπτωση των δανειστικών ομολόγων. Σε μια πρώτη εκτίμηση ο πωλητής θαυμάσια μπορεί να εκληφθεί ως οφειλέτης και ο αγοραστής ως δανειστής, ενώ το παρεχόμενο ποσό ως ένα δάνειο εξοφλούμενο σε είδος. Στην παραπάνω τυπολογία εντοπίζονται φυσικά και οι απαραίτητες εμπράγματα ασφάλειες, ενώ σε ορισμένες προπωλήσεις καθορίζεται η δυνατότητα εξόφλησης του πωλητή είτε σε είδος είτε σε χρήματα με την αυτόματη μετατροπή των

Πρβλ. επίσης Ι. Χατζάκης, «Η διαφορετική λειτουργία των αντικειμένων. Το ενέχυρο στη νοταριακή πρακτική της βενετοκρατούμενης Κρήτης», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου* 40 (2007), 190-192.

148. «... Άκομή οἶμαι κοτέντος ἐσύ, ὁ αὐθέντ(η)ς ὁ παπᾶς, τουτ(ο) τὸ ἰνστρουμέντ(ο) νὰ τὸ σοτοσκηβέρ(η)ς, ὅποτ(ε) θέλ(ει)ς, ἀπὸ τὸν ἐκλαμπροτατ(ον) αὐθέντ(η) δουκ(α), δια νὰ ᾖναι ἀπαρκιάδ(ο) τὴν βεντεμ(αν) ...», 11/4/1538, *Μιχαήλ Μαρᾶς 148 Β΄*, αριθμ. 162· 12/2/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Α΄*, αριθμ. 147· «... δίδοντ(ά) σου ἐξουσίαν ἀπὸ ᾗδᾶ νὰ σοτοσκριβέρης τοῦτο τὸ ἰνστρουμέντο ἀπὸ τὸν ἐκλαμπρώτατον αὐθέντη δούκα διὰ νὰ ᾖναι ἔτιμον εἰς τὸ λεγόμενον τέρμενω νὰ πληρωνεσε ...», 9/2/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Α΄*, αριθμ. 124. Για τη συγκεκριμένη διαδικασία βλ. ενδεικτ. Χατζάκης, *Η διαφορετική λειτουργία κτλ.*, 191.

149. «... Καὶ νὰ μαι στρεντζέρ(η)ς, χωρὶς νὰ μοῦ κάμεις ὁρισμὸν ὡσὰν νὰ ᾖτ(αν) λετερ(α) ντε ικάμπιω, ρέφουδάρωντ(α) πᾶσα λέντζε κατεργ(ου) καὶ ἀφῆδας καὶ πᾶσα περβελεγι(ου) ...», 26/3/1538, *Μιχαήλ Μαρᾶς 148 Β΄*, αριθμ. 97· 26/1/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Α΄*, αριθμ. 27· 4/2/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Α΄*, αριθμ. 84· «... ρέφουδάρωντ(α) πᾶσα λέντζε κατέργου, ἀφῆδας καὶ πᾶσα πρεβελέγι(ον) ...», 26/8/1549, *Μιχαήλ Μαρᾶς 149 Γ΄*, αριθμ. 209· «... καὶ νὰ μπορί με τὸ παρὸν νὰ τονε ἀμαχεύγι καὶ νὰ ἡντρομετέρι ἀπου τα καλά του ἀπ' ὅτι ἤδελεν τοῦ φανῆ εἰς ὅτι του ἤδελεν ληφτὴ δίχος καμίας λογῆς ἡντιματζιὸν οὐδε με ἄλι στράτα τῆς δικαιοσύνης παρα με σκλέτο σουφράγιο, ὅσᾶ νὰ ᾖτονε σεντέντζια δεληματικὴ ...», 2/9/1610, *Μανόλης Βαρούχας*, αριθμ. 685.

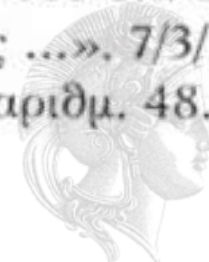
προπωλήσεων σε δανειστικά ομόλογα¹⁵⁰ και μάλιστα ορισμένες φορές έντοκα¹⁵¹. Επίσης εντοπίστηκαν κάποια παραδείγματα προπωλήσεων, στην τυπολογία των οποίων χρησιμοποιείται ο όρος δάνειο, γεγονός που κάνει ακόμη πιο ρευστά τα όρια μεταξύ των δύο δικαιοπραξιών¹⁵².

Η παραλληλότητα αυτή οδήγησε πολλούς από τους εκδότες νοταρίων να ταυτίσουν τις προπωλήσεις με την ευρύτερη κατηγορία των

150. «... dare tenetur ... mensuras boni frumenti cretensis .XII. ... vel dicta pecuniam ...», 13/4/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 230· «... dare tenetur ... tantum boni puri vini cretensis ... ita quod in potestate dicti Bertoloti sit tollendi aut vinum vel yperpera sua predicta ...», 29/4/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 269· 30/1/1281, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 422· 17/1/1305, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 1175· 25/6/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 146· «... Et sit in libertate tua tunc accipiendi sive denarios tuos sive lanam et caseum ...», 11/12/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 329· «... Verumtamen si suprascripta tua yperpera tibi dare volueris amodo usque ad unum mensem, tenearis illa recipere ...», 7/6/1321, *Donato Fontanella*, αριθμ. 36· 7/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 17· «... ξεκαθαρίζοντ(α) νὰ στέκεται εἰς ἐσένα, τὸν λεγόμενον εὐραῖον, [τότε] τὴν βεντεμ(αν) ἢ νὰ περν(η)ς τὸ λεγόμενον κρασιν ἢ νὰ σοῦ δίδω τὰ δυνερια σου διὰ τοῦ γασταλδ(ο) ...», 7/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 21· «... Ἀκομὴ δέλλω ἐγὼ ὁ ρηθεὶς Μικελ Δραγανυγ(ος) ὅκαὶ νὰ στέκεται εἰς ἐσένα τὸν εὐραῖον στὴν βεντεμ(αν) ἢ νὰ σοῦ δίδ(ω) κρασιν ἢ νὰ σοῦ δίδω μετριτὰ τὰ λεγόμενα ὑπέρπυρα ρν' ...», 13/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 50· «... Ξεκαθαρίζοντ(α) καὶ ἂν ἔλθῃ ἐναντίον τοῦ ἄνωθεν μου ἀμπελιοῦ ἀπὸ Θεοῦ καὶ δὲν κάμω τόσω κρασίν, ὅτι ἄνωθεν σοῦ προμετέρω, νὰ σοῦ στρέφω τὰ στάμενά σου ὅ,τι σοῦ 'θελα ρεστάρει διὰ τοῦ γαστάλδω ...», 26/3/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 346· 22/3/1604, *Ιωάννης Βλαστός*, αριθμ. 203 (σε περίληψη).

151. «... Preterea si dictum mustum non evenerit bonum ... tenear vobis reddere dicta vestra yperpera cum tali prode seu dampno, quali per rationem centenarii yperperorum et temporis proherit dicto tempore habere stationis Helene, relicte Androcii, specialis de Candida, non ascendendo eorum prode ultra yperpera viginti pro cenetenario yperperorum in ratione anni ...», 4/4/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 159.

152. «... quia recepi ... yperpera in Creta currentia .CLVIII. que michi prestitisti. Pro quibus debeam ... dare et deliberare tibi ... tantum de bono caseo et lanna mercadandi quantum ascendant dicta tua yperpera ...», 11/12/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 329· «... quia recepi ... a te ... yperpera novem et grossum .I. que michi dedisti mutuo, pro quatuor et dimidio quorum ... tibi dare debeo tantum de bono furmento cretensi ... et pro reliquis yperperis quatuor et grosso .I. tibi dare debeo tantum de bono vino puro cretensi ...», 6/1/1281, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 353· «... Manifestum facio ego Marcus Caravello .. quia recepi ... a te Marco Ruçini ... yperpera in Creta currentia .CLVII. que michi prestitisti. Pro quibus debeam per me vel per meum missum dare et deliberare tibi ... caseo et lanna...», 11/12/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 329· «... μετριτὰ ὑπέρπυρα ἑκατόν, ἤγουν ρ', τὰ ὁποῖα ἐμένα ἐσοβυνήρισες δανικᾶ, διὰ νὰ 'μαι κρατημένος νὰ σοῦ διὰ ὅλλον τὸν παρόντα χρόνον ἀφλῇ' ὅλλαις ταῖς κεφαλαῖς πρόβιες καὶ βοῖναῖς ...», 7/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 17· 13/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 48.

δανειοληπτικών δικαιπραξιών, χαρακτηρίζοντας τις μάλιστα ως χρεωστικά (δανειστικά) ομόλογα¹⁵³. Μία προσεκτικότερη όμως ανάγνωση παρόμοιων πράξεων και κυρίως μία αντιπαραβολή τους με τα χρεωστικά ομόλογα αναδεικνύει σε μεγάλο βαθμό τη διαφοροποίησή τους. Η χρησιμοποιούμενη ορολογία είναι διαφορετική, αφού διαφέρει και ο ίδιος ο σκοπός των μερών, που δεν είναι άλλος από την πώληση ενός μέλλοντος πράγματος. Μάλιστα στις λατινόφωνες πράξεις προπωλήσεων δηλώνεται ότι τα χρήματα παραδίδονται «... in utilitatibus ...»¹⁵⁴ ενώ στην τυπολογία των ελληνόφωνων πράξεων αναφέρεται ότι λαμβάνονται για «.. συμβεντζιόν καὶ εὐτιάσιμον ...», με σκοπό δηλαδή την καλλιέργεια του αγρού¹⁵⁵. Η ετερότητα προβάλλει ακόμη περισσότερο αν ληφθεί υπόψη ότι πολλές φορές στις προπωλήσεις το παραδιδόμενο ποσό λειτουργεί ως προκαταβολή¹⁵⁶, πράγμα ξένο ως προς την έννοια του δανείου, ενώ δεν λείπουν και οι περιπτώσεις συνύπαρξης προπωλήσεων και εντόκων ή άτοκων δανείων σε μία και την αυτή πράξη¹⁵⁷, επιτρέποντας με αυτόν

153. Στο πρωτόκολλο για παράδειγμα του Benvenuto de Brixano ο εκδότης χαρακτηρίζει τις σχετικές πράξεις ως δάνεια. Αντιθέτως στην έκδοση του Franciscus de Cruce, οι προπωλήσεις προϊόντων διακρίνονται σαφώς από τα δανειστικά ομόλογα. Αλλά και στις πιο πρόσφατες εκδόσεις ελληνόφωνων νοταρίων οι εκδότες δυστυχώς δεν ακολουθούν πάντοτε τη βασική αυτή διάκριση. Στην έκδοση για παράδειγμα του Πέτρου Πατσιδιώτη, παρ' όλο που ένα μεγάλο μέρος του πρωτοκόλλου αποτελείται από προπωλήσεις τυριού, οι σχετικές πράξεις χαρακτηρίζονται ως χρεωστικά ομόλογα (Βλ. ενδεικτ. *Πέτρος Πατσιδιώτης*, αριθμ. 101-118 κ.α.), ενώ στα κατάστιχα του Μιχαήλ Μαρά ο χαρακτηρισμός ποικίλει ανάλογα με τον εκδότη. Για χρεωστικά ομόλογα κάνει λόγο και η πολύ πρόσφατη έκδοση του πρωτοκόλλου του παπα-Ιωάννη Κατζαρά.

154. 6/8/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 278· «... quia recepi a te yperpera .IIII. que michi dedisti in meis utilitatibus faciendis ...», 1/11/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 281· 14/4/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 186.

155. 2/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 2· 2/3/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 233.

156. Πρβλ. σχετ. τους πίνακες 2, 3 του Παραρτήματος.

157. «... quia recepi ... yperpera tres, duo quorum michi dedisti mutuo ... et pro reliquo usque per totum suprascriptum mensem iulii tibi dare debeo mensuras boni furmenti cretensis octo ...», 14/10/1280, *Leonardo Marcello*, αριθμ. 283· 6/5/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 88· 21/10/1304, *Pietro Pizolo II*, αριθμ. 928· «... quia recepi ... yperpera in Creta currentia tresdecim, pro quorum yperperis duobus debeo tibi dare tantum de bono et puro {vino} musto de vineis meis de quibus volueris ... Reliqua vero yperpera undecim teneor tibi dare llet persolverell hinc usque per totum mensem aprilis proxime venturum ...», 1/3/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 129· 21/9/1339, *Franciscus de Cruce*, αριθμ. 248· «... ὅτι χρεωστῶ ... νὰ σοῦ τὰ πληρόσω εἰς τοῦτο τὸ μὶδο, ἤγουμαι εἰς πᾶσα σου ὄρεξιν νὰ σοῦ δίδω ὑπερπυρα τέσσερα μετριτᾶ διὰ τοῦ γαστάλδω καὶ διὰ τὰ ὑπέρπυρα ὀκτῶ καὶ σόλδια δύο νὰ σοῦ δίδω εἰς τὴν ἐρχομένην βεντέμα ... τόσον κρασίν, μοῦστο, ὅ,τι νὰ σὲ ἀποπληρόνω ...», 28/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α'*, αριθμ. 39· 29/5/1549, *Μι-*

τον τρόπο την ειδολογική διάκριση των δύο δικαιοπραξιών και τον εντοπισμό των αποχρώσεών τους¹⁵⁸.

2.2. Προπωλήσεις «Μισθώσεων έργου»

Έντονες όμως ομοιότητες με τις προπωλήσεις παρουσιάζει και μια άλλη κατηγορία δικαιοπραξιών. Οι πράξεις αυτές σε κανονικές συνθήκες θα έπρεπε να υπαχθούν στην ευρύτερη κατηγορία της μίσθωσης έργου, όμως οι όροι και η τυπολογία οφείλουν πολλά στις προπωλήσεις. Με άλλα λόγια δηλαδή και στη συγκεκριμένη περίπτωση προκαταβάλλεται αμοιβή για εργασία, η οποία πρόκειται να παρασχεθεί στο μέλλον σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο¹⁵⁹. Η προεξόφληση αυτή της εργασίας συνέφερε τόσο τον παρέχοντα την εργασία αφού την προπληρωνόταν, όσο και τον εργοδότη, αφού εξασφάλιζε εκ των προτέρων εργατική δύναμη για περιόδους αιχμής. Οι ομοιότητες των πράξεων αυτών με την προώληση είναι πολλές, ενώ δεν λείπουν ακόμη και οι περιπτώσεις συνύπαρξης με εκκαθαρίσεις προηγούμενων ετών¹⁶⁰. Σύμφωνα λοιπόν με το τυπικό των πράξεων αυτών ο προσφέρων την εργασία ομολογεί με μονομερή δήλωσή του ενώπιον του νοταρίου και των μαρτύρων, ότι παρέλαβε ένα συγκεκριμένο χρηματικό ποσό για να προσφέρει μόνος ή μαζί με το συνεργείο του, εργασία σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο.

χαήλ Μαράς 149 Β', αριθμ. 236· 21/7/1603, Μανόλης Βαρούχας, αριθμ. 183· 12/2/1609, Ιωάννης Κατσαράς, αριθμ. 56.

158. Πρβλ. σχετ. M. Gallina, «Finanza, credito e commercio a Candia fra la fine del XIII secolo e l'inizio del XIV», *Memorie dell' Accademia delle Scienze di Torino*, τ. 5/7-8 (1983-1984), 34-40.

159. «... Manifestum facio ego Georgius Antolinus ... tibi ser Petro Taliapetra Boali ... debere venire et esse in vindemiis presentibus cum tribus saumeriis ad aveçandum et conducendum seu defferendum tibi ad tuas canipas in civitate et burgo Candide tuum vinum mustum, quod habiturus es hoc anno ex omnibus tuis vineis quas habes ... Et pro ara et parte solucionis a te habui et recepi yperpera in Creta currentia sex cum dimidio ...», 13/8/1352, *Zaccaria de Fredo*, αριθμ. 34· «... Χουδᾶ Χαρκιᾶς ... καὶ Γιτζικᾶς Πονιρός ... ἰουδαιοὶ ... ὅτι χρεωστούμεν σοὶ τῷ ρέμπι Λιαχὼ Διναχοῦ ... διὰ τὰ ὁποία νὰ ἔμεσταν κρατημένοι νὰ ἔλθωμεν εἰς πρῶτην ἐρχομένην βεντέμ(αν) ἀφλη' νὰ σοῦ δουλεύσωμεν εἰς ὅλλα σου τὰ πατυτυκᾶ ... Ἀλλοτρόπως νὰ περν(η)ς ἄλλους πατυτάδες, τοὺς ἀκρηβότερους ...», 13/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 53· «... Ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς ... ὅτι ἐλάβαμεν ... ὑπέρπυρα μ' ... τὰ ὁποία μᾶς τὰ ἔδωκες ... διὰ νὰ ἔμειναν κρατημένοι νὰ τοῦ δουλεύσωμεν μὲ κτήματα δέκα, μὲ ἀσκιᾶ καινούρια, εἰς ταύτην τὴν βεντέμα ἀφμθ', ἀπὸ τὸν τόπον του Σκαλάνι ... Ἀλλοτρόπως νὰ πιάνη ἄλλα τόσα κτήματα, τὰ ἀκριβότερα ...», 30/7/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 132.

160. 13/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β'*, αριθμ. 53· 19/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 261· 21/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ'*, αριθμ. 292.

Ανάλογα με την περίπτωση καθορίζονται λεπτομέρειες σχετικά με το είδος της προσφερόμενης εργασίας, τα απασχολούμενα υποζύγια καθώς και τον τρόπο υπολογισμού του τιμήματος. Από τις συγκεκριμένες πράξεις δεν λείπουν ούτε ο όρος για δικαίωμα υποκατάστασης σε περίπτωση υπερημερίας¹⁶¹, ούτε φυσικά η εγγυοδοσία¹⁶² και η εμπράγματη εξασφάλιση άλλοτε με τη μορφή του ενεχύρου¹⁶³ και άλλοτε με τη μορφή υποθήκης (εν προκειμένω γενική υποθήκη)¹⁶⁴. Εδώ θα πρέπει ίσως να τονιστεί ότι οι ομοιότητες αυτές γίνονται ακόμη περισσότερο αντιληπτές αν ληφθεί υπόψη ότι οι συγκεκριμένες πράξεις σχετίζονται στενά με την παραγωγή και επεξεργασία των προϊόντων, που αποτελούν και το αντικείμενο των προπωλήσεων, αφού αφορούν τη συλλογή, το πάτημα και τη μεταφορά σταφυλιών και μούστου¹⁶⁵ καθώς και το αλώνισμα σιτηρών και τη μεταφορά τους¹⁶⁶.

2.3. Προπωλήσεις εμπορευμάτων

Τονίστηκε και παραπάνω ότι οι προπωλήσεις αγροτικών προϊόντων στηρίζονται νομικά στην παρεχόμενη από το δίκαιο δυνατότητα αντικείμενο μιας αγοραπωλησίας να αποτελέσει πράγμα, το οποίο δεν υφίσταται τη στιγμή της πώλησης, αλλά η δημιουργία του αναμένεται στο μέλλον. Λογικό επακόλουθο του κανόνα αυτού είναι ο τύπος της προπώλησης να επεκτείνεται και σε μη αγροτικά προϊόντα, όπως για παράδειγμα εμπορεύματα που δεν έχουν περιέλθει στα χέρια του πωλητή¹⁶⁷. Οι επιμέρους όροι που απαντά κανείς σε παρόμοιες πράξεις δεν

161. 13/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 53· 6/3/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 255· 5/3/1599, *Il miglior vino*, σσ. 110-111, αριθμ. 4.

162. 29/10/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄*, αριθμ. 287α· 26/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄*, αριθμ. 323.

163. 28/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄*, αριθμ. 329.

164. 15/5/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 162· «... όμπλεγάροντ(α) τὰ κορμνιά μας, τὰ κτήματά μας καὶ τὰ καλά μας ὅλλα ...», 20/9/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄*, αριθμ. 288.

165. 13/8/1352, *Zaccaria de Fredo*, αριθμ. 34· 13/3/1538, *Μιχαήλ Μαράς 148 Β΄*, αριθμ. 53· 22/1/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄*, αριθμ. 10· 15/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 73.

166. 18/4/1549, *Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄*, αριθμ. 86.

167. «... dare tenetur ... per totum mensem madii proxime ... tantum de mercibus suis quantum capiant et ascendant yperpera in Creta currentia .XXX. ...», 13/4/1271, *Pietro Scardon*, αριθμ. 232· «... quia recepimus ... perpera .XX. ... pro quibus tibi dare debemus tot piper bonum et mercatorem ...», 16/7/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 233· «... quia recepi ... tot perpera pro quibus a modo usque ad .l. mensem proximum tibi dare debeo libras boni piperis .CCC. ... et si

διαφέρουν σε τίποτε με αυτούς των υπόλοιπων προπωλήσεων. Φυσικά αυτονόητο είναι ότι στις συγκεκριμένες περιπτώσεις πρόκριμα για την παράδοση αποτελεί όχι η περίοδος παραγωγής αλλά ο χρόνος άφιξης των εμπορευμάτων.

3. ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΜΙΑΣ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗΣ

Τα παραπάνω στοιχεία πιστεύω ότι έδωσαν μια ικανοποιητική εικόνα των συγκεκριμένων δικαιοπραξιών, της τυπολογίας τους και των προεκτάσεών τους στην καθημερινή ζωή των συμβαλλομένων μερών. Η αποδελτίωση των δημοσιευμένων πηγών απέδειξε τη γενικευμένη χρήση της προπώλησης ως τον κατ' εξοχήν τρόπο μεταβίβασης αγροτικών προϊόντων καθ' όλη τη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας στην Κρήτη. Εξάλλου όπως αποδεικνύεται και από το αρχειακό υλικό του Duca di Candia, πολλές φορές και το ίδιο το κράτος χρησιμοποιούσε τη μέθοδο της προαγοράς για την προμήθεια βασικών προϊόντων όπως τα σιτηρά¹⁶⁸.

Στα πλαίσια λοιπόν μιας ευρύτερης αποτίμησης οι προπωλήσεις σε συλλογικό επίπεδο μπορούν να εκτιμηθούν ως τα επιμέρους στάδια ενός ανθηρού εξαγωγικού εμπορίου και να συνδεθούν, τουλάχιστον κατά τους πρώτους αιώνες και με άλλες συναφείς εμπορικές επιχειρήσεις

galee de Veneciis que expextantur ad presens primo venirent, eum tibi tunc incontinenter dare debeo ...», 22/9/1301, *Benvenuto de Brixano*, αριθμ. 382· «... que quidem yperpera tibi debeo dare pro aceto quod vendidisti Michaeli de Corfu. Sciendum est quod si dictus Michael reddierit in Candida ante dictum terminum, debeo tibi dare tunc tua suprascripta yperpera ...», 26/7/1300, *Pietro Pizolo I*, αριθμ. 650· «... quia recepi ... pro quibus debeam per me vel per meum missum dare et deliberare vel deliberari facere vobis ... intus in civitate Alexandrie exagia boni et puri auri de Biçancio centum ad iustuim pondus Alexandrie infra .VI. dies postquam navis mea nomine Sanctus Christoforus que est in presenti in portu Candide applicuerit Alexandrie ...», 30/9/1305, *Angelo de Cartura*, αριθμ. 217· 4/3/1372, Μανούσακας – van Gemert, ό.π., 135-136, αριθμ. 33· «... ότι έλαβα ... δουκάτα κορέντε στ', ήγουν έξη, δια νά 'μαι κρατημένος νά σοῦ ρέσποντέρω εις την Βενετίαν, έδᾶ εις τοῦτο μου τὸ θιάτzw ... μὲ τὰ όποία νά σοῦ αγοράσω ἀπό 'κῆ ἓνα χάρκομα, μυστάτων κδ' καὶ νά σοῦ τὸ φέρω έδῶ εις την Κρήτην ... Καὶ ᾶ δὲν σοῦ ᾶτεντέρω, νά ᾶγοράξεις ἄλον χάρκομα ὡς ᾶνωθεν ειρηται, τὸ ἀκριβότερον ...», 17/8/1549, *Μιχαήλ Μαρὰς 149 Γ'*, αριθμ. 192.

168. «Clamatur fuit publice per Riçardum gastaudionem quod omnes persone que volunt dare suum frumentum comuni Veneciarum ad yperpera .XVI. centenario in messionibus futuris debeant ire ad dominum Marinum Faletro ad recipiendum terciam partem solucionis pro arris in presenti. Sciendo quod ipse ante dare debeat in presenti usque ad Nativitatem Domini proximam ...», 14/11/1313, *DC, Bandi*, αριθμ. 13 (26).

επένδυσης χρημάτων όπως η *commenda* και η *collegantia*¹⁶⁹. Βέβαια εκτιμώμενες μεμονωμένα παρόμοιες πράξεις αποτελούν σαφείς ενδείξεις έλλειψης μετρητών. Η υποκρυπτόμενη κάθε φορά εκμετάλευση από τον οικονομικά ισχυρότερο – τον αγοραστή δηλαδή – είναι αναμφισβήτητη. Μεθοδεύσεις όπως η άρνηση παραλαβής του προϊόντος λόγω κακής ποιότητας ή και τυχαία περιστατικά, όπως μία χρονιά αφορίας, οδηγούσαν σε αδιέξοδο τους αγροτικούς πληθυσμούς και πολλές φορές συνεπαγόταν τη σώρευση των χρεών αρχικά και στη συνέχεια την εκποίηση των υποθηκευμένων ακινήτων, ενεργοποιώντας ασφαλιστικές δικλείδες, οι οποίες κατά τη συνομολόγηση των πράξεων είχαν περίπου μία τυπική διάσταση. Παρ' όλα αυτά στην Κρήτη τα πράγματα δεν φαίνεται να πήραν ποτέ τις τραγικές διαστάσεις που προσέλαβαν στα βενετοκρατούμενα Επτάνησα. Εκεί η διοίκηση σε μία προσπάθεια προστασίας των υπερχρεωμένων αγροτών αναγκάστηκε τον 16^ο αιώνα να πάρει μία σειρά διοικητικά μέτρα και να καθορίσει, στα πλαίσια μίας προσπάθειας περιορισμού της κερδοσκοπίας, κατώτερες τιμές. Δεν είναι εξάλλου τυχαίο ότι οι συγκεκριμένες πράξεις στην επτανησιακή νοταριακή πρακτική αποκαλούνται «προστύχια», όρος δηλωτικός της κοινωνικής τους απαξίωσης¹⁷⁰. Αντίστοιχα μέτρα δεν φαίνεται να υπήρξαν στην Κρήτη, ενώ η κρητική νοταριακή παράδοση δεν χάρισε ποτέ στις προπωλήσεις ένα τόσο βεβαρημένο επίθετο.

169. Βλ. σχετ. Laiou, ό.π., σσ. 183-186.

170. Βλ. σχετ. Σ. Ασδραχάς, «Φεουδαλική πρόσοδος και γαιοπρόσοδος στην Κέρκυρα την εποχή της βενετικής κυριαρχίας», *Τα Ιστορικά* 2/4 (1985), 384-386· Γ. Παγκράτης, *Θαλάσσιο εμπόριο στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (1496-1538)*, Κέρκυρα 2001 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), σσ. 104-106. Πρβλ. επίσης Σ. Ασδραχάς, Ν. Καραπιδάκης, Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ευτυχία Λιάτα, Άννα Ματθαίου, Μ. Sivignon, Τ. Stoianovich, *Ελληνική Οικονομική Ιστορία, 1Ε' -1Θ' αιώνας*, τ. 2, Αθήνα 2003, σσ. 150-152.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στους παρακάτω πίνακες έγινε μία προσπάθεια αποδελτίωσης του περιεχομένου των προπωλήσεων όπως αυτές παρουσιάζονται μέσα στα νοταριακά κατάστιχα των δημοσιευμένων νοταρίων. Έτσι στον πρώτο πίνακα (Πίνακες 1.1., 1.2.) αποδελτιώνονται τα προπωλούμενα προϊόντα κατά νοτάριο, ενώ σε ένα δεύτερο (Πίνακας 2) γίνεται η ουσιαστική ανάλυση και επεξεργασία των παρεχομένων από τις συγκεκριμένες πράξεις νομικών στοιχείων, με ιδιαίτερη έμφαση στην παρουσία εγγυητών, εμπράγματων ασφαλίσεων, κτλ., Επίσης σημειώνεται και η συνύπαρξη στην ίδια πράξη προπωλήσεων είτε με άλλες δανειοληπτικές συναλλαγές είτε με εκκαθαρίσεις λογαριασμών προηγούμενων ετών.

Σε ξεχωριστό τέλος πίνακα (Πίνακας 3) δίνονται με χρονολογική σειρά, όλες οι μεμονωμένα δημοσιευμένες νοταριακές πράξεις προπωλήσεων¹⁷¹, οι οποίες, παρ' όλο που δεν διαθέτουν την ενότητα των νοταριακών πρωτοκόλλων, συντείνουν στη δημιουργία μιας αρτιότερης εικόνας, συμπληρώνοντας, χρονικά κυρίως, το σχετικό ψηφιδωτό και λειτουργώντας ως ένα μέσο επιβεβαίωσης της συνέχειας του δεσμού. Στον τελευταίο αυτόν πίνακα εκτός από την πηγή και το είδος του προπωλούμενου προϊόντος, αποδελτιώνεται και πάλι το είδος της πληρωμής, οι παρεχόμενες εμπράγματες ασφάλειες, καθώς και η συνύπαρξη των προπωλήσεων με εκκαθαρίσεις λογαριασμών.

171. Εδώ παρατίθεται η βιβλιογραφία αυτών των πράξεων και οι σχετικές συντομογραφίες που χρησιμοποιούνται στον πίνακα :

- Cattapan, Andrea e Nicola Rizzo = M. Cattapan, «I pittori Andrea e Nicola Rizzo da Candia», *Θησαυρίσματα* 10 (1973), 238-282.
- Cattapan, Pavia, Rizo, Zafuri = M. Cattapan, «I pittori Pavia, Rizo, Zafuri da Candia e Papadopoulou dalla Canea», *Θησαυρίσματα* 14 (1977), 199-238.
- Δετοράκης, Σωτήρχος = Θ. Δετοράκης, «Ιλαρίων Σωτήρχος, Πρωτόπαπας του Χάνδακα, Ανέκδοτα ελληνικά έγγραφα», *Θησαυρίσματα* 19 (1982), 147-166 (= Θ. Δετοράκης, *Βενετοκρατικά Μελετήματα (1971-1994)*, Ηράκλειο 1996, σσ. 55-70).
- Μανούσακας – van Gemert = M. Μανούσακας – A. van Gemert, «Ανέκδοτα έγγραφα (1324-1435) για τον Κρητικό ποιητή Λεονάρδο Ντελλαπόρτα και την οικογένειά του», *Κρητικά Χρονικά* 27 (1987), 87-176.
- Μέρτζιος, Σταχυολογήματα = Κ. Μέρτζιος, «Σταχυολογήματα από τα κατάστιχα του νοταρίου Κρήτης Μιχαήλ Μαρά (1538 – 1578)», *Κρητικά Χρονικά* 15-16 (1961-1962), 228-308.
- Σιακωτός = Β. Σιακωτός, «Κυνηγετική δραστηριότητα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη», *Θησαυρίσματα* 36 (2007), 167-196.
- Il miglior vino = Κ. Τσιγκνάκης (επιμ.), *Il miglior vino del mondo. Το κρητικό κρασί στις αρχαικές πηγές της βενετοκρατίας*, Γάζι Ηρακλείου 2005.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.Ι.
ΠΡΟΠΩΛΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ

νοτάριος	κρα- σί	σι- τη- ρά	ά- χυ- ρα	τυ- ρί	μαλ- λί	ζώα σφα- γής	εν- τόσ- δια	ξύ- γκι	δέρ- μα- τα	κο- πρι- ά	λι- νά- ρι	βα- μβά- κι	με- τά- ξι	μέ- λι	κε- ρί
<i>Pietro Scardon</i> (1271)	65	76	—	10	3	—	—	—	9	—	—	—	—	—	—
<i>Leonardo Marcello</i> (1278-1281)	26	35	—	6	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Pietro Pizolo I</i> (1300)	17	27	—	3	4	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—
<i>Benvenuto de Brixano</i> (1301-1302)	8	29	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Pietro Pizolo II</i> (1304-1305)	14	17	—	3	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
<i>Angelo de Cartura</i> (1305-1306)	23	13	—	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Donato Fontanella</i> (1321)	1	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Franciscus de Cruce</i> (1338-1339)	66	19	—	31	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Zaccaria de Fredo</i> (1352-1357)	4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Μιχαήλ Μαρσάς</i> 148 Β΄ (1538)	65	8	—	12	—	15	2	—	1	2	7	—	1	1	1

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι.Ι.
ΠΡΟΠΩΛΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ

νοτάριος	κρα- σί	σι- τη- ρά	ά- χυ- ρα	τυ- ρί	μαλ- λί	ζώα σφα- γής	εν- τόσ- δια	ξύ- γκι	δέρ- μα- τα	κο- πρι- ά	λι- νά- ρι	βα- μβά- κι	με- τά- ξι	μέ- λι	κε- ρί
Πέτρος Πατσιδιώτης (1546-1554)	2	1	—	68	1	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄ (1549)	82	24	3	9	—	9	1	—	—	1	4	—	—	—	—
Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄ (1549)	14	8	1	1	—	4	—	1	—	—	1	1	—	—	—
Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄ (1549)	8	6	—	16	—	8	—	—	1	—	1	—	—	1	—
Zorzi Troilo (1585-1600)	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Μανόλης Βαρούχας (1597-1613)	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—
Ιωάννης Βλαστός (1599-1614)	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ιωάννης Κατζαράς (1607-1635)	—	5	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.
ΠΡΟΠΩΛΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ

νοτάριος	λάδι	ελιές	κουκιά	σταφίδα	αμύγδαλα	ασβέστης	κηπευτικά	τζιτζιφα	τζε νερη	σφάκες	κουκιά	εμπορεύματα	μισθώσεις έργου
<i>Pietro Scardon</i> (1271)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
<i>Leonardo Marcello</i> (1278-1281)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Pietro Pizolo I</i> (1300)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
<i>Benvenuto de Brixano</i> (1301-1302)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
<i>Pietro Pizolo II</i> (1304-1305)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Angelo de Cartura</i> (1305-1306)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—
<i>Donato Fontanella</i> (1321)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Franciscus de Cruce</i> (1338-1339)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
<i>Zaccaria de Fredo</i> (1352-1357)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
<i>Μιχαήλ Μαρὰς 148 Β΄</i> (1538)	1	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2.
ΠΡΟΠΩΛΟΥΜΕΝΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ

νοτάριος	λάδι	ελιές	κουκιά	σταφίδα	αμύγδαλα	ασβέστης	κηπευτικά	τζιτζιφα	τζένερη	σφάκες	κουκιά	εμπορεύματα	μισθώσεις έργου
Πέτρος Πατσιδιώτης (1546-1554)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Μιχαήλ Μαράς 149 Α΄ (1549)	—	2	—	1	—	2	1	—	—	1	—	2	2
Μιχαήλ Μαράς 149 Β΄ (1549)	—	—	—	—	1	1	—	—	3	—	—	—	3
Μιχαήλ Μαράς 149 Γ΄ (1549)	—	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—	2	17
Zorzi Troilo (1585-1600)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Μανόλης Βαρούχας (1597-1613)	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ιωάννης Βλαστός (1599-1614)	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ιωάννης Κατσαράς (1607-1635)	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΝΟΜΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

νοτάριος	εξό- φληση	προκα- ταβολή	εγγρη- τή	ενέχυ- ρο	υπο- θήκη	υποδ. + ενεχ.	γενική υποθήκη	εκκαθάριση + προπώληση	δάνειο + προπώληση	ποινική ρήτρα
<i>Pietro Scardon</i> (1271)	141	2	4	—	—	—	—	—	—	όλες
<i>Leonardo Marcello</i> (1278-1281)	63	2	1	—	1	—	—	—	1	3
<i>Pietro Pizolo I</i> (1300)	46	6	3	—	—	—	—	—	2	όχι
<i>Benvenuto de Brixano</i> (1301-1302)	38	1	5	1	1	—	—	—	—	1
<i>Pietro Pizolo II</i> (1304-1305)	25	7	1	2	—	—	—	2	1	όχι
<i>Angelo de Cartura</i> (1305-1306)	28	12	6	1	—	—	—	3	—	όλες
<i>Donato Fontanella</i> (1321)	4	—	2	—	—	—	—	—	—	όλες
<i>Franciscus de Cruce</i> (1338-1339)	52	59	56	—	1	—	—	2	3	όλες
<i>Zaccaria de Fredo</i> (1352-1357)	1	6	2	—	—	—	—	—	—	6

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΝΟΜΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

νοτάριος	εξό- φληση	προκα- ταβολή	εγγρη- τή	ενέχυ- ρο	υπο- θήκη	υποδ. + ενεχ.	γενική υποθήκη	εκκαθάριση + προπώληση	δάνειο + προπώληση	ποινική ρήτρα
Μιχαήλ Μαράς 148 B' (1538)	68	38	26	1	3	48	14	37	—	2
Πέτρος Πατσιδιώτης (1546-1554)	64	5	4	—	—	—	4	—	—	—
Μιχαήλ Μαράς 149 A' (1549)	88	30	23	3	—	60	17	33	1	—
Μιχαήλ Μαράς 149 B' (1549)	37	5	4	—	1	5	8	11	—	2
Μιχαήλ Μαράς 149 Γ' (1549)	53	8	5	1	—	2	36	15	—	—
Zorzi Troilo (1585-1600)	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Μανόλης Βαρούχας (1597-1613)	1	2	2	1	2	—	3	—	—	—
Ιωάννης Βλαστός (1599-1614)	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Ιωάννης Κατζαράς (1607-1635)	8	—	1	—	—	—	1	4	1	—

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΡΟΠΩΛΗΣΕΩΝ

δημοσίευση	στοιχεία πράξης	ημερομηνία	προϊόν	είδος πληρωμής	είδος ασφάλειας	παρατηρήσεις
Μανούσακας – van Gemert	σ. 104, αρ. 8	26/6/1349	κρασί	προκαταβολή	εγγυητής + ποινική ρήτρα	—
Μανούσακας – van Gemert	σ. 105, αρ. 9	13/1/1350	κρασί	προκαταβολή	εγγυητής + ποινική ρήτρα	—
Μανούσακας – van Gemert	σ. 110-III, αρ. 14	2/3/1351	κρασί	εξόφληση	εγγυητής + ποινική ρήτρα	—
Il miglior vino	σ. 140, αρ. 2	27/2/1366	κρασί	προκαταβολή	εγγυητής + ποινική ρήτρα	—
Μανούσακας – van Gemert	σ. 135-136, αρ. 33	4/3/1372	ύφασμα	εξόφληση	εγγυητής + ποινική ρήτρα	—
Cattapan, Andrea e Nicola Rizo	σ. 260-261, αρ. 15	20/1/1466	κρασί	εξόφληση	—	μαζί με εκκαθάριση λογαριασμών
Cattapan, Pavia, Zafuri	σ. 209, αρ. 1	9/4/1470	κρασί	εξόφληση	—	—
Cattapan, Andrea e Nicola Rizo	σ. 265, αρ. 26	5/11/1492	κρασί	εξόφληση	—	μαζί με εκκαθάριση λογαριασμών
Cattapan, Pavia, Zafuri	σ. 231, αρ. 7	12/11/1493	κρασί	εξόφληση	—	μαζί με εκκαθάριση λογαριασμών

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΠΡΟΠΩΛΗΣΕΩΝ

δημοσίευση	στοιχεία πράξης	ημερομηνία	προϊόν	είδος πληρωμής	είδος ασφάλειας	παρατηρήσεις
Cattapan, Pavia, Zafuri	σ. 231-232, αρ. 9	5/81/1500	κρασί	προκαταβολή	—	μαζί με εκκαθάριση λογαριασμών
Cattapan, Pavia, Zafuri	σ. 216, αρ. 17	12/11/1502	κρασί	προκαταβολή	γενική υποθήκη	μαζί με εκκαθάριση λογαριασμών
Δετοράκης, Σωτήρχος	σ. 153-154, αρ. 2 (= σ. 61, αρ. 2)	7/12/1533	κρασί	προκαταβολή	υποθήκη + ενέχυρο	μαζί με εκκαθάριση λογαριασμών
Μέρτζιος, Σταχυολογήματα	σ. 298-299, αρ. 43	2/4/1567	κρασί σιτάρι	προκαταβολή	υποθήκη + ενέχυρο	—
Il miglior vino	σ. 107, αρ. 3	27/12/1577	κρασί	προκαταβολή	—	—
Il miglior vino	σ. 42, αρ. 6	29/12/1577	κρασί	προκαταβολή	υποθήκη – ενέχυρο + υποθήκη	—
Σιακωτός	σ. 193-194, αρ. 3	20/3/1586	γεράκια	προκαταβολή	—	—
Il miglior vino	σ. 110-111, αρ. 4	5/3/1599	μεταφορά κρασιού	προκαταβολή	—	—
Il miglior vino	σ. 74, αρ. 9	14/3/1608	κρασί	προκαταβολή	—	—
Il miglior vino	σ. 112, αρ. 5	5/3/1613	μεταφορά κρασιού	προκαταβολή	—	—
Il miglior vino	σ. 55, αρ. 5	16/4/1617	κλαδευτήρια	προκαταβολή	—	—

RIASSUNTO

IOANNIS CHATZAKIS: *La vendita a consegna differita dei prodotti rurali nel diritto della Creta veneziana*

Le vendite a consegna differita dei prodotti rurali sono fondate sulla possibilità fornita dal diritto, che oggetto di una compravendita può essere una cosa non esistente al momento della vendita, ma la quale sarà prodotta in avvenire. Lo studio sistematico dei protocolli notarili di Creta ha dato notevoli esempi di questi atti. Questo accordo in una forma ideale, copriva i bisogni di entrambe parti. Il venditore si forniva dei soldi molto più presto dal periodo di produzione e l'acquirente si assicurava in anticipo i prodotti. Naturalmente con il passaggio di tempo la tipologia del atto e sviluppata è nel nucleo iniziale accadono varie aggiunte. Il prezzo fornito è protetto con garanzie, pegni e ipoteche, mentre particolare importanza si è data nella qualità del prodotto e nelle scadenze della consegna.